

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Ing. Klára Marie-Anna Kovářová

Etické aspekty v novoročních projevech Václava Havla

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Libor Ovečka, Th. D.

Praha 2014

Čestné prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 21. dubna 2014

Ing. Klára Marie-Anna Kovářová

Bibliografická citace

Etické aspekty v novoročních projevech Václava Havla [rukopis]: diplomová práce / Ing. Klára Marie-Anna Kovářová; vedoucí práce: Doc. PhDr. Libor Ovečka, Th. D. -- Praha, 2014. -- 75 s.

Anotace

Diplomová práce „Etické aspekty v novoročních projevech Václava Havla“ interpretuje a hodnotí obsah novoročních projevů prezidenta Havla ve světle občanské a politické etiky. Ve studijní části nejprve pojednává o teoretických východiscích (oblasti etického zkoumání; vztah etiky, politiky, svobody) a dále představuje Havlovu etiko-filozofickou dimenzi (filozofické kořeny a inspirační zdroje – ideje, osobnosti). Jádrem práce analyzuje etický obsah a vývoj hlavních myšlenek novoročních projevů, jakož i jejich přínos ke tvorbě hodnot na cestě za mravní autonomií a vyzrálější politickou kulturou. Pod zorným úhlem nových souvislostí i v kontextu bývalého režimu se poslední kapitola zamýšlí nad Havlovými úvahami o etických tématech, která jsou nezbytná pro smysluplné fungování člověka ve společnosti se zřetelem na občansko-politický étos.

Klíčová slova

Václav Havel, novoroční projevy, etika, politická etika, pravda, láska, svědomí, svoboda, odpovědnost, morálka, mravnost, hodnoty, demokracie, totalita, odvaha, občanská statečnost.

Abstract

The thesis „Ethical aspects in the New Year's speeches by Vaclav Havel“ interprets and evaluates the content of the New Year's speeches by President Havel in the light of civil and political ethics. In the study part first deals with the theoretical background (the areas of ethical consideration; relationship of ethics, politics, freedom) and also represents Havel's ethical and philosophical dimension (the philosophical roots and sources of inspiration - the ideas, personalities). The core of the thesis analyzes the ethical content and the development of the main ideas New Year's

speeches, as well as their contribution to value creation on the road to moral autonomy and a more mature political culture. From the perspective of a new relation and in the context of the former regime, the last chapter reflects on Havel's considerations of ethical topics that are necessary for meaningful functioning of person in society with regard to civil and political ethos.

Keywords

Vaclav Havel, New Year`s speeches, ethics, political ethics, truth, love, conscience, liberty, responsibility, morals, morality, values, democracy, totality, civil courage.

Počet znaků (včetně mezer): 162 118

Poděkování

Mé srdečné poděkování patří doc. PhDr. Liboru Ovečkovi, Th.D. za cenné rady a bezvadnou spolupráci po celou dobu studia. Doc. PhDr. Mireie Ryškové, Th.D. a prof. PhDr. Janu Sokolovi, Ph.D., CSc. děkuji za inspiraci.

Obsah

Úvod.....	7
1. Teoretická východiska etického zkoumání	9
1.1. Oblasti etického zkoumání.....	11
1.2. Spojitost etiky a politiky	14
1.3. Svoboda v souvislostech	16
2. Václav Havel v eticko-filozofických souvislostech	19
2.1. Havel, Masaryk a Patočka v „zápase“ o duši a pravdu.....	21
2.2. Láska v pravdě	24
2.3. Havel z pohledu významných svědků doby.....	26
3. Havlova novoroční etická poselství.....	29
3.1. Novoroční projev č. 1 (1. ledna 1990).....	29
3.2. Novoroční projev č. 2 (1. ledna 1991).....	32
3.3. Novoroční projev č. 3 (1. ledna 1992).....	34
3.4. Novoroční projev č. 4 (1. ledna 1994).....	37
3.5. Novoroční projev č. 5 (1. ledna 1995).....	40
3.6. Novoroční projev č. 6 (1. ledna 1996).....	42
3.7. Novoroční projev č. 7 (1. ledna 1997).....	45
3.8. Novoroční projev č. 8 (1. ledna 1998).....	47
3.9. Novoroční projev č. 9 (1. ledna 1999).....	49
3.10. Novoroční projev č. 10 (1. ledna 2000).....	51
3.11. Novoroční projev č. 11 (1. ledna 2001).....	54
3.12. Novoroční projev č. 12 (1. ledna 2002).....	57
3.13. Novoroční projev č. 13 (1. ledna 2003).....	59
4. Význam Havlova étosu pro současné politické myšlení	62
4.1. Havlova etická tematika	62
4.1.1. Kritika totality	62
4.1.2. Bezpečnost a ochrana lidských práv	63
4.1.3. Psaní jako inspirace.....	63
4.1.4. Lidská identita a svoboda jako odpovědná služba	64
4.1.5. Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávisťí.....	65

4.1.6. Svědomí a život v pravdě	66
4.1.7. Naděje	66
4.2. Shrnutí a spění.....	67
Závěr	68
Seznam použitých zkratk	71
Seznam literatury.....	72

Úvod

Když jsme s docentkou Ryškovou probíraly mé úvahy ohledně vhodného tématu diplomové práce, byla potěšena mou myšlenkou, zabývat se problematikou disentu z etického hlediska. Kladla mi však na srdce, abych si vybrala užší část, kterou bych se zabývala více do hloubky. Mluvily jsme spolu o tom, že mne zajímají myšlenky a postoje Václava Havla a jiných bojovníků proti totalitním systémům (zejména komunismu v Československu). Četla a studovala jsem etické postoje politického, kulturního i náboženského disentu. Také jsem jí sdělila, že je to pro mě velmi silné téma, které vychází z mého vnitřního zápalu zajímat se o věci, které souvisí s bezprávním komunistického režimu.

V dnešní době se častěji hovoří o tom, že v politice potažmo společnosti chybí autority s etickým myšlením a postoji, proto myslím (a to nejen dnes), má smysl studovat, vykládat a diskutovat o morálních autoritách, které máme, nebo jsme měli, a které je hodno následovat, neboť jich není mnoho.

To vědění (a následování) je velmi důležité z hlediska zachování a „vybrušování“ (našeho mladého) demokratického právního státu, který dodržuje základní lidská práva a svobody; demokracie, o kterou je potřeba neustále pečovat a zvláště v dnešní době, kdy se zdá (zejména z médií), že někteří lidé smýšlejí sentimentálně (z nedostatku informací či nostalgie) o době minulé. Jedná se zejména o komerční televize, které mají sklon cynickým stylem vykreslovat každodenní politické události a vytvářet tak velký příkop mezi politikou potažmo demokracií a občany. To poté vede k částečnému, ba dokonce totálnímu zklamání lidí z politiky a politiku samotnou a může to mít do budoucna špatné následky. Navíc u některé části společnosti panuje názor, že nemá smysl se v politice aktivně angažovat (i volit), protože nelze dosáhnout zásadní změny. Já si myslím pravý opak a životní příběh Václava Havla se všemi jeho aspekty, mi dává za pravdu. Navíc téma utlačovaných lidí v totalitních režimech (jak již bylo nastíněno) mi bylo od raných let velmi blízké. Příkladám to svému bytostnému zájmu o politické záležitosti a zároveň mě jako studentku oboru Aplikovaná etika zajímá téma osobní statečnosti a odvahy v politice resp. boj proti totalitě jednotlivých osobností v jejich životních příbězích. Fascinuje mne tato odvaha osobností, kteří zůstali věrní svému poslání a svým myšlenkám, kterým věří a kteří se nenechali zlákat falešnými poctami nebo jiným prospěchem. Máme i takové, které nezlomil ani strach z nejrůznějších trestů, až po ten nejnespravedlivější, jakým je ztráta vlastního života. Ty je potřeba zvláště v dnešní době,

řekněme politických kotrmelců a zklamání lidí v politiky, připomínat a inspirovat se jejich myšlenkovým odkazem, statečnými postoji a odvahou.

Je tomu právě dva a půl roku, kdy Václav Havel odešel a na jeho hodnocení z různých hledisek dosud nepracovalo mnoho autorů. Nejnověji jsou to odborné publikace historika Jiřího Suka z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR (*Politika jako absurdní drama*), duchovní portrét VH od Martina C. Putny nebo kniha novináře Daniela Kaisera *Disident*. Většinu nových prací a akcí spojených s bývalým prezidentem zaštiťuje Knihovna Václava Havla – lidská, badatelská a kulturní základna, jejímž posláním je šíření myšlenek a díla Václava Havla jakožto bojovníka proti totalitě a zvlí moci.

Stěžejní otázky, které by měly vést k vytyčenému cíli práce, bych formulovala takto: Je možné nalézt v díle Václava Havla - konkrétně v jeho novoročních projevech - stále živou eticko-občanskou/politickou výzvu k úvahám o tématech, která jsou klíčová pro naši společnost a která vyžadují poučené a odpovědné jednání vycházející z mravní celistvosti člověka?

Do jaké míry máme chápat Havlovy myslitelské a politické hodnotící úvahy za kompas ukazující směr jednání a upozorňující na hodnoty, znovu tak potřebné a aktuální?

Cílem diplomové práce je tedy strukturovaně analyzovat etické aspekty v novoročních projevech prezidenta Václava Havla z potřeby zkoumat přínos jeho přesně formulovaných myšlenek, z nutnosti tvořit a doplňovat současný obraz o významu jeho občansko-politického étosu a systematicky tak upozorňovat na důležitost klíčových etických principů v cestě za mravní autonomií a vyzrálejší politickou kulturou.

Teoretická část diplomové práce se zabývá východisky etického zkoumání a představuje Václava Havla v eticko-filozofických souvislostech (zkoumá výsek jeho intelektuálních kořenů a inspiračních zdrojů). Jak již bylo předestřeno, pro hlubší poznání dílčího bádání, bude použita metoda analytická, která by měla vést ke tvořivému odhalení zkoumaných jevů - jádro práce analyzuje etický obsah a vývoj hlavních myšlenek novoročních projevů se zřetelem na občansko-politický étos. V poslední části práce dojde k myšlenkovému propojení podstatných souvislostí (poslední kapitola se zamýšlí nad Havlovými úvahami o etických tématech, která jsou nezbytná pro smysluplné fungování společnosti); a k abstrakci, která pomůže převést skutečnosti do symbolické roviny.

1. Teoretická východiska etického zkoumání

Pro teoreticko-metodologické uchopení vlastního jádra diplomové práce se v první kapitole budeme zabývat základnou etického uvažování a zkoumání. Východiskem takového uvažování nám budou přední čeští i evropští etikové a filozofové. Uvažujeme-li o smyslu lidského života a tedy zároveň lidského počinání, naše pozornost se velmi záhy začne ubírat směrem k filozofii a náboženství. Etika je považována za praktickou filozofii¹, která vychází z podnětů antické, křesťanské a osvícenské tradice myšlení. Pokoušíme-li se formulovat etické otázky, odpovědi na ně hledáme nesnadno, právě z toho důvodu, že se bytostně týkají naší (lidské) existence. V odpovědích, ke kterým jsme dospěli, často nacházíme nejednoznačné, ba i dilematické konotace. Etika se snaží o systematické dotazování a metodické nalézání odpovědi na původ a povahu mravnosti. Nepřijímá mravní oblast jako danost, ale ptá se po jejích kořenech a oprávnění. Etické zkoumání vychází z předporozumění povaze mravnosti a tedy toho, co můžeme hodnotit a označit za mravně dobré/špatné jednání. Za základní otázky etického zkoumání považujeme tyto otázky: V čem spočívá mravní jednání? Co je mravně dobré/špatné? Jak máme jednat a jak by to mělo být? Cílem etiky je tedy nalézat kritéria mravnosti a reflektovat správnost lidského jednání v souladu se svobodnou vůlí a na základě vlastního uvážení. Svobodné a samostatné rozhodování a hledání nejlepšího nebo lepšího (volba menšího zla) je tedy přímo podmínkou pro etické posuzování.

Filozof Jan Sokol pro názornost přirovnává svobodnou vůli mravního rozhodování jednající osobou k biblickému citátu: „Nepřidáš se k většině, když páchá nepravost“. Na rozdíl od tohoto důležitého rozměru etiky, pojem morálka (etymologicky možné odvodit z latinského slova „mores“, čemuž odpovídají česká slova - mravy, zvyky, obyčeje) vychází z koncipování a dodržování heteronomních pravidel a norem, které lidé přijímají na základě vnější autority (např. autoři Janovský, Milfajt, Trojan). Mravně jedná člověk, pokud jedná ve shodě se svým svědomím. S ohledem na nejednoznačnost pojmů vysvětlíme ještě pojem moralita. Moralitou míníme kvalitu svobodného jednání člověka na základě svého úsudku.

---

¹ „Praktická filozofie“. In: SOKOL, J. *Etika a život: pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 21.

Význam pojmů morálka a mravnost z hlediska jejich rozlišení heteronomní nebo autonomní podstaty je jednoznačný, nicméně nepadá shoda na jednoznačném přiřazení těchto významů k českým pojmům z hlediska etymologického (v obecném diskurzu se pojmy často zaměňují). Česká adjektiva *morální*, *mravní* nejsou tedy jednoznačná a mohou být používána jak ve smyslu „ethos“ (zvyklosti, uznávané normy chování), tak ve smyslu „éthos“ (charakter, kvalita jednání, ideál odpovědného mravního jednání).

Další vhled do problematiky významů a pojmosloví etiky osvětluje morální teolog a etik Libor Ovečka. „*Moralita a mravnost* představují dva komplementární náhledy na lidský čin. Moralita znamená náhled z nitra člověka, z jeho vlastního poznání. Mravnost je náhled zvenjšku, z hlediska mravních norem a mravního zákona. Moralita je osobní náhled na to, co je mravní závazek v dané situaci. Podle přesvědčení určitého člověka by bylo povinností každého člověka ve stejné situaci jednat tak, jak se rozhoduje on. Ale je to jen jeho vlastní náhled, který jiní lidé nemusejí nutně sdílet, i když třeba pro něj samotného platí jako nejvyšší závazek. Člověk má ovšem *morální* povinnost usilovat o *mravní* dobro, tedy o respektování požadavků vnějších, heteronomních mravních norem, i když jsou proti moralitě až druhotné. Jestliže se tyto dvě roviny zamění, redukuje se moralita člověka na poslušnost vůči mravním normám, a to bez ohledu na to, zda jejich aplikaci na danou situaci rozumí či ne či zda ji považuje za náležitou či ne.“²

Když nějaké jednání hodnotíme jako morální či mravní, může to znamenat, že je toto jednání ve shodě s platnou morálkou (souborem obecně platných pravidel i individuálního nazírání mravnosti) anebo také, že má jednání základ v moralitě/mravnosti jednajícího. Toť pro názornost, tato problematika ovšem není předmětem této diplomové práce.

Filozof Erazim Kohák shrnuje výše uvedené do učené definice a mluví o „etice jako hledání zásad dlouhodobě udržitelného soužití člověka s člověkem a lidstva se světem všeho života“.³

---

² OVEČKA, Libor. *Kdy není teologická etika teologická: Problémy v české tradici morální teologie*. Praha: KTF UK. Theologica 2011, roč. 1, č. 1, s. 76 -77.

³ KOHÁK, Erazim. *Svoboda. Svědomí. Soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 14.

1.1. Oblasti etického zkoumání

Vzhledem k zaměření diplomové práce je vhodné, podívat se blíže na oblasti etického zkoumání.⁴ Každým dnem je potřeba dělat mravní rozhodnutí na několika úrovních, pro lepší přehlednost se tedy postupně pokusíme charakterizovat základní oblasti etického zkoumání. První oblastí rozumíme vztah člověka k sobě samému. V této souvislosti bychom si měli odpovědět na otázky typu: Kdo jsem já? Jaký/á jsem? Jaká je moje neopakovatelná a svrchovaná identita? Toto všechno jsou otázky, které vyvstávají, pokud přemýšlíme o sebeurčení. Hodnotíme tedy své názory a činy dle hledisek dobra/zla. Bez tohoto uvědomění a sebezřetivosti, nejsme schopni navazovat plnohodnotné vztahy s druhými.

Další oblastí zkoumání je vztah, který vyjadřujeme schématem Já : Ty. Tento vztah poeticky a podrobně popsal spisovatel a multidisciplinární myslitel Martin Buber ve své knize o dialogu *Já a Ty*.⁵ Vysvětluje zde pojetí zásadních pojmů „Já“ a „Ty“. Pojem „Já“ definuje jako něco mezi námi a pravým bytím: cit, obraz nebo slovo. „Ty“ vykládá jako výraz, jehož předmětem není „něco“, protože „něco“ hraničí s nějakým jiným „něco“, neboli „ono“, nějakou jinou činností, která na sebe váže zase jinou činnost. Kde říkáme „Ty“, tam totiž není žádné „něco“, které by hraničilo s jiným „něco“. Dle autora, kdo říká „Ty“, nemá žádné „něco“, nemá nic, ale ocitá se ve vztahu. Pokud se obracím k někomu jako ke svému „Ty“, není pro mne věcí, prostředkem nebo cílem. Není „Ona“ nebo „On“. „Není něčím, co lze poznat a pojmenovat“.⁶ S tímto člověkem jsem ve vztahu. Když z něho vystoupím, je tento člověk pouze předmětem mé zkušenosti a vzdaluje se mého „Ty“. „Vztah může existovat, i když to člověk, jemuž říkám „Ty“, ve své zkušenosti nepostřehuje. Neboť „Ty“ je víc než nekonečně „On či Ona“. V rovině „Já a Ty“ není klam, je to skutečnost (čistá pravda).⁷ Vztah znamená, že jsem vyvolen i volím, je pasivitou i aktivitou zároveň. Sebou samým se stáváme díky svému vztahu k „Ty“. Skutečný život je setkáním. Vztah k „Ty“ je bezprostřední, není v něm žádný kalkul, účel nebo chtivost.

---

⁴ Srov. TROJAN, Jakub S. *Etické vztahy v ekonomice*. Praha: OIKOYMENH, 2012. s. 30 – 45.

⁵ Viz BUBER, Martin. *Já a ty*. Praha: Kalich, 2005.

⁶ Tamtéž, s. 11.

⁷ Tamtéž, s. 11.

Druhou oblastí zkoumání máme tedy na mysli vztah člověka ke svým bližním, ať už v nejužším kruhu rodinném, mezi životními partnery a mezi přáteli. Tato personální rovina je důležitá i z důvodu usměrňování roviny předchozí, tedy individuální.

Poslední etickou oblast zkoumání, kterou budeme pro naše účely reflektovat, jsou naše vztahy se společností ve smyslu společenského řádu, vztahy tzv. instituční. Máme na mysli každodenní vztahování se lidí potažmo občanů prostřednictvím instituce k sobě navzájem. Jedná se o sociální rovinu, která bude pro zaměření této práce také důležitá. Řadíme sem zejména vztah jednotlivce ke státu, k úřadům, k firmám, školám, občanským sdružením různého typu, církvi apod. Tato oblast se na první pohled od prvních dvou liší svou formálností. Z tohoto ne příliš přirozeného nastavení mohou plynout nedorozumění nebo záměrné fauly na hraně/za hranou etického smýšlení, kdy majitel formální moci zneužívá své instituční role (zneužití moci je klasickou vlastností selhání totalitního režimu) a mnoho dalších rolí nebo kompetencí.

V dalších odstavcích se zamyslíme nad jednou z mnoha sociálních etik, a to nad etikou politickou, která je hlavní oblastí našeho zájmu z hlediska tématu. Na politiky, kteří řídí stát prostřednictvím zákonodárné a výkonné moci se vztahují vyšší eticko-mravní požadavky právě z důvodu jejich moci. Mít moc je velká odpovědnost z toho důvodu, aby nedocházelo k jejímu využívání (ve prospěch např. sebe sama nebo skupiny – tj. politické strany atd.) anebo zneužívání (v neprospěch – politických oponentů i běžných občanů). Proto je nabíledni ostražitost v hodnocení politických představitelů; jejich chování, jednání, cílů a prostředků, kterými disponují. Tímto jsme uvedli do spojitosti základní rozměr etiky a politiky. Německý sociální etik Bernhard Sutor ve své knize charakterizuje politickou etiku jako „metodické pojednání o vztahu politiky a morálky a uvažování o principech a normách politického řádu a jednání“⁸, kdy dále hovoří o dvou hlavních nebezpečích.

První spočívá v morálním selhání politiky resp. politiků a dále o druhém nebezpečí, kterým je samotná zvrácenost politiky, jak tomu bylo u nás a bohužel je v některých státech v totalitních režimech, neboť standardní právní stát s vyspělou

---

⁸ Srov. SUTOR, Bernhard H. *Politická etika*. Praha: OIKOYMENH, 1996. s. 9.

eticko-politickou kulturou se podmiňuje vládou zákona, rovností v právu (nikdo nestojí nad zákonem); jsou v něm respektována a dodržována lidská práva (především důstojnost člověka); a vyznačuje se volnou soutěží politických stran. To vše pod ochranou nezávislých soudů a za dohledu svobodných a nezávislých médií.

Masové sdělovací prostředky jsou nedílnou součástí politické kultury. Tohoto problému se týká čtivá úvaha francouzského sociologa, Pierra Bourdieu (1930 – 2002): *O televizi*.⁹ Prolíná se zde problematika ztráty svobody a svébytnosti, které jsou protiváhou vystupování v televizi. Autor mluví o skryté cenzuře, kdy jsou neustále vnucována témata, podmínky komunikace a vymezení času. Ve své kritičnosti tohoto média jde ještě dál, a hovoří o „mimořádně zhoubné formě symbolického násilí“. Symbolickým násilím myslí často opakované záběry černé kroniky, dramát a zločinů (nejlépe, aby tekla krev). Jde o zprávy, které jsou tzv. pro všechny, zajímají každého, avšak netýkají se ničeho důležitého. Zabírají čas, v němž by mohlo být řečeno něco jiného, důležitějšího. Někteří lidé jsou totiž bohužel odkázáni na televizi jako na jediný zdroj informací a z toho vyplývá, že televize má jakýsi druh faktického monopolu na formování mozků velké části populace. Souhlasíme s autorem v tom, že pokud televize naplní vzácný čas prázdňem, a tak nesdílí podstatné informace, které by měl občan mít, a ten pak přichází o příležitosti naplňování svých demokratických práv.

Spolu s autorem vidíme riziko televize v tom, že existence lidí, jejichž celkový pohled na politiku pochází pouze z televize (čili je téměř nulový), prohlubuje propast mezi politiky a občany. Toto politické nebezpečí spočívá především v tom, že televize vyvolává dojem skutečnosti – ukazuje a vytrvale přesvědčuje o tom, co ukazuje a vnucuje tak své představy o vnímání světa. Má mobilizační účinky a dává vzniknout často nebezpečným negativním myšlenkám jako je rasismus, xenofobie apod. Podle našeho názoru, největším negativem televize je cynické vykreslování každodenních politických událostí a rozhodnutí, a vytváření tak příkopu mezi politikou a občany (a prohlubování problematických vztahů, které se obecně projevují jako: „My, dole vs. Oni, nahoře...“). I to mohou být důsledky nevhodné „mediální výchovy“.

---

⁹ Viz BOURDIEU, Pierre. *O televizi*. Brno: Doplněk, 2002.

1.2. Spojitost etiky a politiky

Vztah etiky (jako hledání nejlepšího nebo méně špatného) a politiky (jako možnosti a ochrany vzájemného lidského soužití příznačného různorodými zájmy) je zákonitý a je potřeba ho pečlivě zkoumat. Rozhodující jsou otázky etických kritérií a společného rámce (v demokratických zřízeních), neméně pak orientace na dodržování lidských práv a důstojnosti člověka. Uvažujeme tedy o občansko-politických postojích a souboru právně upravených vztahů mezi lidmi, dle B. Sutora *o politických ctnostech a o politických institucích*,¹⁰ které spolu velmi úzce souvisí – vzájemně se podmiňují a doplňují. Politická sféra se natolik dotýká všech občanů (aniž by si to většina uvědomovala), že její oddělování od oblasti lidského rozhodování pro dobro/zlo je z dlouhodobé perspektivy nebezpečným jevem. Účinným prostředkem, aby k tomuto oddělování a nezájmu nedocházelo, je jednání na principu tzv. subsidiarity¹¹. Jeho promyšlení mělo souvislost s rozmachem totalitních režimů, které tento princip, jak se později ukázalo, zcela potlačovaly. Jeho cílem je přidělení co nejvíce kompetencí jednotlivcům nebo nejnižším společenským jednotkám. Na základě této zásady všechny společnosti vyššího řádu musí zaujímat vůči nižším společnostem postoj služby, tedy ochrany, podpory a rozvíjení. „Tento princip tedy představuje obranu svobodné iniciativy ve společnosti, hájí právo menších oblastí společenského života a budování společenského řádu zdola nahoru.“¹² Právě dopsaná teze tedy dává do souvislosti vztah Václava Havla k samotné občanské společnosti a jejímu „probouzení a burcování“ za bývalého režimu i v dobách porevolučních.

Položíme-li si složitou otázku, co má současná politická situace společného s jejím kladným nebo alespoň uspokojivým hodnocením veřejnosti, dle obecného veřejného mínění téměř nic. Sociologický ústav AV ČR pravidelně zjišťuje spokojenost s aktuální politickou situací v ČR (data za Q1 2014) a došel k neuspokojivému závěru¹³, že počet spokojených tvoří pouze 13% zdejších obyvatel.

---

¹⁰ SUTOR, Bernhard H. *Politická etika*. Praha: OIKOYMENH, 1996. s. 74.

¹¹ Poprvé ho formuloval Pius XI. ve své encyklice *Quadragesimo Anno*, r. 1931.

¹² SUTOR, Bernhard H. *Politická etika*. Praha: OIKOYMENH, 1996. s. 41.

¹³ Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7202/f3/pi140324.pdf

Situace je však z dlouhodobějšího hlediska „stabilizovaná“, protože např. v případě pádu předchozí politické vlády v roce 2012, rozpuštění poslanecké sněmovny a dočasné vlády z vůle prezidenta republiky, došel Sociologický ústav k nevídanému číslu faktické spokojenosti, která se týkala pouhých 5% českých občanů. Z výše uvedeného vyplývá, že vědomí morálky v politice je dlouhodoběji na nízké úrovni a může vést až k celkové skepsi a znechucení věcmi veřejnými. Lidé jsou poté náchylní volit zkratkovitá řešení ve formě nové, protestní politické strany, „spasitele“, který vše zařídí a politika se tak stane „obrozenou“.

Vztah morálky a politiky se zdá být spleťtým z toho důvodu, že v demokratické společnosti nelze změnit politiku, aniž by dosáhli této kvalitativní změny její voliči, potažmo celá občanská společnost. Na rčeních „naši politici jsou takoví, jací jsme my“ a „máme takovou vládu, jakou si zasloužíme“, je určitě zrnko pravdy. Nelze totiž tvrdit, že politici, jsou diametrálně jiní, než ostatní občané. Jedním z možných řešení tohoto problému je vštěpovat lidem to, že političtí představitelé jsou zrcadlem občanské společnosti, kterou je potřeba neustále kultivovat, zejména prostřednictvím veřejnoprávních médií, škol a různých občanských spolků. Hlavní díl ovšem leží na každém z nás. Každodenní posuzování a rozhodování o tom, zda zalhat a podvést – i když je to krátkodobě zdánlivě výhodné – by mělo být našim denním chlebem. Pokud budeme klást vysoké nároky na sebe, můžeme potom požadování těchto nepsaných pravidel lépe „vymáhat“ i ve veřejném prostoru.

Rizikovými skupinami občanů, kteří politiku hodnotí, jsou lidé - skeptici, kteří v ní vidí všechno špatné, odmítají cokoli „politického“, nevěří ani politikům, ani politickým institucím a většinou nechodí volit. Myslí si, že nemá cenu o nic usilovat a často jde o stoupence tzv. konspiračních teorií. Na druhé straně stojí naivní hledači „dokonalé politiky“, kteří neváhají vzývat „politické spasitele“ a hlasatele populistických „pravd“, a kteří jsou znovu a znovu zklamáváni, protože v politickém životě neplatí jednoduchá řešení. Jejich zklamání jim nebrání v tom, aby se v novém politickém cyklu přimkli k nové, neokoukané straně, která jim slíbí nespílitelné. Další skupinku elektorátu tvoří lidé, uvyklí politické moci minulého totalitního režimu, kteří příliš spoléhají na to, že jsou politici všemocní a pomohou jim (za ně) vyřešit jejich starosti. Nebylo jim dáno vědomí, že o svém životě rozhodujeme ve

většinu případů sami a že s nabytou svobodou nám byla dána odpovědnost za sebe, své blízké a dle možností blízký i daleký svět okolo nás.

Dalším problémem, který se pojí se ztrátou spokojenosti v naší politice je krize autorit a institucí. Jejich důvěryhodnost nejen u nás, ale i v oblasti celého evropského prostoru klesá. Tento nepříjemný jev je nebezpečný i kvůli samotnému demokratickému zřízení, kdy se v případě ztráty důvěry v instituce a jejich představitele, společnost pomalu rozpadá (jako to známe ze zániku předešlých civilizací) a její znovuvytvoření stojí společnost mnohem víc a často se tak děje z rozkazu nějaké autoritářské moci, vyznačující potlačováním svobody.

1.3. Svoboda v souvislostech

A právě svobodou, která se – jako nenápadná nit – vine celou diplomovou prací, se budeme v dalších odstavcích zabývat. Téma svobody je nesmírně zajímavé a široké, proto se zaměříme na její zkoumání z pohledu odpovědného rozhodování, tedy v souvislosti s etikou. „Plné lidství vstupuje do života lidských společenství teprve se svobodou, tedy schopností a možností jednat jinak, než jak pud a návyk káží. Právě touto schopností a možností vstupuje do lidského soužití potřeba etiky. Svoboda vstupuje do života představitelů. Teprve člověk, který si dovede představit něco, co by v tradiční společnosti bylo naprosto nemyslitelné, může začít jednat jinak. Dokud si nedovede představit jinou možnost, bude jednat tak, jak bylo vždy zvykem, tedy podle toho, co bylo skutečné. Pro lidský způsob pobývání na tomto světě, žítí ve svobodě, je představitelství prvotní. Představitelství vytváří možnosti. Možnost volby je klíčem ke svobodě a tím k plnohodnotnému lidství.“¹⁴ Na tomto místě byl citován filozof Erazim Kohák, který zde rozpracovává myšlenku, že svoboda, je samotným základem lidského počínání. Svoboda nám dává možnost vytvářet a zdokonalovat etické principy v občanském i politickém soužití. „Způsoby myšlení o otázkách dobra a zla, se z velké části odvozují od toho, jak lidé reagují na ztrátu samozřejmostí a na potřebu sami přijmout odpovědnost za zásady soužití.“¹⁵

---

¹⁴ KOHÁK, Erazim. *Svoboda. Svědomí. Soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 18 – 19.

¹⁵ Tamtéž, s. 21.

Lidé, kteří za svůj život nepřijímají odpovědnost a kteří se obávají jakýchkoli (přirozených) životních změn, mají za to, že svět a dobro či zlo v něm se nemění, a když ke změně dojde, považují ji za rozklad společnosti. Úkolem etiky a eticky smýšlejících je pak aktivně vyhledávat a promýšlet možné zásady soužití a především odpovídat za své vlastní rozhodování a jednání v konkrétních situacích.

Profesor Jan Sokol ve svém filozofickém slovníku¹⁶ vysvětluje svobodu jako jeden z nejcharakterističtějších rysů lidské bytosti – vedle rozumu nejvyšší atribut člověka. Poukazuje zde na politické svobody jako zákaz přinucování jinými v určitých věcech (odkazuje na lidská práva). Souhlasíme s tezí, že přes všechna rizika, která přináší jejich zneužití, se ukazují jako výchozí podmínka perspektivy a prosperity společnosti. Dále poukazuje na věc tematicky propojenou s jednou z otázek diplomové práce, a to že zklamání z některých důsledků svobody (korupce, nevázanost, sobectví atp.) často zneužívají totalitní a obecně političtí demagogové. Přesto patří svoboda v našem teritoriálním prostoru k nejšířejí sdíleným hodnotám. Jakmile by se však stala samozřejmostí, o níž není třeba pečovat, bude vždy z různých stran ohrožována.

Snahou politických demagogů, kteří jsou nedemokraticky zaměřeni je zpochybňování zločnosti a nestoudnosti totalitního režimu a zejména pak bagatelizace obětí komunistického režimu, ať již jde o popravu Milady Horákové, alarmující čin Jana Palacha, úmorné výslechy politických vězňů, brutalitu a nelidskost v pracovních táborech atd. Jejich klamné výroky a manipulace je potřeba odrážet a upozorňovat na ideály svobody a demokracie. Znevažování těchto křiklavě lidsky a systémově nespravedlivých činů je nebezpečím v tom, že postupně odcházejí přímí pamětníci, kteří tyto události zažili na vlastní kůži nebo byli jejich svědky. Tím, že náš rozum je nastaven tak, aby postupem času vytěsňoval špatné prožitky, mohli bychom se v budoucnosti dočkat doby, kdy bude většinová společnost relativizovat svůj pohled na minulost a hodnotit tuto dobu ve stylu „vždyť všechno tak špatné nebylo“, „lidé k sobě měli nějak blíž“, „stát se o nás postaral“ a podobné plané řeči.

---

¹⁶ SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filozofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 339.

Generacím, které totalitu nezažily, budou moci být snadněji vmanipulovány představy o „komunistickém ráji na zemi“, „o zemi, kde zítra již znamená včera“, řečeno budovatelským žargonem. Právě proto potřebujeme připomínat příběhy a myšlenky lidí, kteří statečně čelili nástrahám a faulům komunistického režimu, jež se snažili představitelé zločinného zřízení umlčet, týrat nebo likvidovat – a tím soustavně zesměšňovat a pošlapávat základní hodnoty – lidskost a svobodu člověka. V další části si rozebereme jednu z nejdůležitějších osobností komunistického odporu, která v naší historii (a věřím i budoucnosti) zanechává nesmazatelnou stopu.

2. Václav Havel v eticko-filozofických souvislostech

V březnu tohoto roku přijal americký Kongres rezoluci č. 506 oceňující život a odkaz osobnosti Václava Havla. Dle tohoto významného uznání (jednoho z mnoha dalších), byl Havel mimořádný člověk, světově proslulý ochránce lidských práv a bojovník za svobodu a demokracii. Tento obrovský rozptyl uznáníhodných činů, jeho život a mimořádný přínos, ať již ve formě literárně-filozofického díla nebo osobního nasazení v politice a společnosti, to vše si vynucuje užší vymezení této kapitoly. Pokusíme se nyní zaměřit na myslitelskou část jeho osobnosti nikoli na státnické činnosti. Vynasnažíme se postihnout základní rysy a aspekty jeho úvah z oblasti eticko-filozofické.

V projevu na konferenci Severoatlantické aliance v Praze roku 2002 Havel zdůraznil svůj mravní imperativ a sdělil: „Lidský život, lidská svoboda a lidská důstojnost jsou vyššími hodnotami než státní suverenita.“¹⁷ Postupně si tento výrok podrobněji rozebereme a pokusíme se hledat souvislosti ve filozofickém díle myslitelů, které Václav Havel považoval za své inspirátory. Mezi nejdůležitější české filozofy, kteří ovlivnili jeho myšlení, patří T. G. Masaryk a Jan Patočka. Václav Havel dále vysvětluje svou úvodní větu z konference: „Já osobně se obvykle spíš kloním k tomu, že zlu se má čelit spíš v jeho zárodcích než až poté, kdy se rozroste. Naše země učinila za mého života dvě zkušenosti, obě s nedozírnými, hlubokými a dlouhodobými důsledky.“ Druhou z nich, invazi státy Varšavské smlouvy, dále popisuje: „Tehdy celý národ opakoval slovo "suverenita" a proklínal oficiální sovětské tvrzení, že šlo o "bratrskou pomoc" činěnou ve jménu hodnoty ještě vyšší, než je státní suverenita, totiž ve jménu socialismu, který byl prý u nás ohrožen a jehož ohrožením byla údajně ohrožena sama naděje člověka na lepší život. Téměř každý u nás tehdy věděl, že jde jen a jen o sovětskou mocenskou nadvládu a ekonomickou exploataci, nicméně milióny lidí v Sovětském svazu pravděpodobně věřily, že se tu potlačuje státní suverenita ve jménu hodnoty vyšší, hodnoty lidské.“ Z tohoto výroku je patrné, jak umně zafungovala sovětská propaganda a manipulace mas.

---

¹⁷ Dostupné z webu Archivu Knihovny Václava Havla, viz: <<http://archive.vaclavhavel-library.org>>

Profesor Milan Machovec (1925 – 2003) ve svém pojednání o smyslu lidství¹⁸ a jeho problémech upozorňuje na to, že T. G. Masaryk odhalil nebezpečí humanismu (směru, který vychází z uznání hodnoty každého lidského života) v tom, že mu hrozí jakési sebezbožnění člověka, které by ospravedlňovalo a legitimizovalo právo silnějšího dělat bez zábran cokoli (tato myšlenka by se dala považovat téměř za prorockou s ohledem na nastalé události). Právo silnějšího v politice neboli politická moc, sama v sobě, nese velký potenciál ke zneužití a klade na politiky vysoké mravní nároky. Pokud je nemají, nepracují se sebereflexí a soudností, je velké riziko zneužití šalivých momentů, které politika nabízí plnými doušky. V demokratickém režimu se prakticky týká tzv. provozních výhod (nadstandardní diety, příplatky na dopravu a bydlení, možnost využít vrtulník při přesunu po vlasti, automobilový majáček, atd.), které jsou zajisté ve správné míře využívání, oprávněné. Je samozřejmostí, že politik, který právě reprezentuje naši zemi navenek nebo projednává důležitý zákon, těmito výhodami disponuje. Další stupeň se dotýká jistého privilegovaného postavení ve formě informační výhody, možnosti disponovat poradci a spolupracovníky všech možných oborů a příležitosti poznávat různé kultury, státy a zajímavé osobnosti světového významu. Jak neztrácet svou lidskost, politickou tvář a nenechat se vláčet důsledky politických událostí? Na tuto otázku částečně dává odpověď Václav Havel při přebírání Sonningovy ceny¹⁹, kde poznamenává: „Jsa u moci, jsem si permanentně podezřelý“. Tento výrok výstižně podtrhuje nutnost velmi precizně zvažovat etické souvislosti zneužití moci v demokracii.

Svobodu jako základ lidského bytí jsme si rozebrali v předchozí kapitole, zbývá se tedy blíže podívat na lidskou důstojnost. Václav Havel se nad ní důkladně zamýšlí v Dopise Olze č. 120.²⁰

---

¹⁸ Smysluplný lidský život v západní civilizaci (charakteristické pro rychlý hospodářsko-informační růst) je pak možný pouze za předpokladu prohlubování individuálního lidského niterna (rozumu, citu a vůle) a lidské solidarity. Cestu prohlubování lidského nitra za kulturními a duchovními hodnotami (to je dle Machovce účinný boj proto zániku člověka a o smysl lidství) volí zejména vyzrálý člověk, tzv. osobnost. Vyzrálá osobnost je ta, ve které se snoubí jistá dovednost (obor, řemeslo) s lidskou moudrostí a empatií.

In: MACHOVEC, Milan. *Smysl lidské existence*. Praha: Akropolis, 2008. s. 56, 73, 125.

¹⁹ Sonningova cena byla Václavu Havlovi udělena v Kodani 28. 5. 1991.

²⁰ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze, červen 1979 - září 1982*. Praha: Atlantis, 1983. s. 290 – 291. (Dopis č. 120).

„Vůle k důstojnosti je jen jiným aspektem, jinou dimenzí, jiným výrazem „vůle k sobě“ tj. vůle ke své lidské svébytnosti, ke své identitě.“ Dále uvažuje, že hájit svou důstojnost znamená především bránit sebe sama jako nezaměnitelnou lidskou bytost. Z daného kontextu vyplývá, že bránit svou identitu v autoritářském vězení vyžaduje osobité nazírání svébytnosti zralého bytí. Vždyť vzdalovat se a vzdávat se důstojnosti v těchto nelidských podmínkách špehování, tyranie a celkově nedůstojného zacházení je častou praxí. Václav Havel přitom zdůrazňuje, že zůstat sám sebou se vším, co k člověku patří, znamená nepoměrně víc, právě v nepřátelském prostředí. Bránit svou vlastní nebo cizí lidskou důstojnost tedy spolu s ním považuji za jeden ze základních úkolů člověka, neboť „v každém je kus touhy po vlastní lidské důstojnosti, mravní integritě, svobodné zkušenosti bytí, transcenci...“²¹ a z opačného úhlu pohledu je také každý schopen smířit se v menší či větší míře se lží, schovat svou identitu za anonymní dav – stádo osobně neodpovědných nebo se smířit se nesvobodou (naštěstí touha po svobodě člověka přesahuje).

2.1. Havel, Masaryk a Patočka v „zápase“ o duši a pravdu

Profesor Jan Patočka (1907 – 1977), filozof a jeden z prvních tří mluvčích Charty 77, inspirovaný fenomenologickým učením Edmunda Husserla (1859 – 1938) je považovaný za jeden z nejdůležitějších filozofických inspiračních zdrojů Václava Havla. Seznámili se prostřednictvím herce, dramatika a režiséra Ivana Vyskočila v Divadle Na zábradlí v šedesátých letech minulého století. Patočka pracoval na rozvinutí Platónovy myšlenky „péče o duši“, které podle jeho zetě - profesora Jana Sokola - současný člověk téměř nemůže rozumět jinak než individualisticky: pokud vůbec přijme pojem *duše*, musí jí rozumět svoji vlastní duši, své vědomí, své nitro. „Jenže tak to právě u Platóna ani u Patočky není. „Péče o duši“ není Hegelova „krásná duše“, není to žádný soul-building podle vzoru současného body-building, žádná duševní fitness, jak ji nabízejí různí esoterikové, nýbrž péče o to, aby se duše nenechala vést svými sklony a podřídila se pravému poznání čili dobru.“

---

²¹ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných a jiné eseje*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2012. s. 122.

²² Dostupné z webu prof. Sokola, viz <<http://www.jansokol.cz/2014/03/jan-patocka-a-charta-77/>>

Platónská péče o duši tedy vyvádí člověka z jeho přirozeného egocentrismu a vede ho k tomu, co je všem lidem společné. Je to – jak napsal Patočka – „výchova ke svobodě“. Ve smyslu o duši dobra, lidské vzájemnosti a také dobra obce (polis). Tyto myšlenkové zdroje je možné považovat za společný zápas o fenomenologické postuláty, jak vysoce odborně vzdělaného filozofa, tak jeho upřímného obdivovatele a žáka Václava Havla. Zápas o duši a svobodu obce Jan Patočka spolu s Václavem Havlem přetavili ve vznik Charty 77. Když byl Patočka osloven psychologem Jiřím Němcem (1932 – 2001), aby podpořil odpověď na nedodržování lidských a občanských práv dle helsinské úmluvy, profesor neváhal a filozoficky objasnil „že Charta nejedná z jakéhokoli zájmu, nýbrž z mravní povinnosti, která stojí nad politickými závazky a je jejich skutečným základem“.²³ Tzv. péče o duši má ještě další dimenzi. Zmiňuje ji ve svém knižním duchovním portrétu²⁴ M. C. Putna, který hovoří o ústřední myšlence Patočkova nejpřekládanějšího díla – *Kacířských esejí o filosofii dějin* – v tom smyslu, že Platónova idea individuální duše je jádrem „evropskosti“. Hodnoty, která má být uchováována a pěstována. Dle M. C. Putny se na tomto bodě setkávají celé evropské duchovní dějiny, přes všechny problémy a rozdíly humanitních disciplín. Podle Jana Patočky je spravedlivý a pravdivý člověk tím, že se stará o duši. Starost o duši znamená: „Pravda není jednou provždy dána ani není záležitost pouhého nazírání a přijetí ve vědomí, nýbrž celoživotní zkoumavá, sebekontrolující, sebesjednocující myšlenkově-životní praxe.“²⁵ Jeho úvaha je odkazem řecké klasické filozofie.

Jedna z nejvýznamnějších postav našich dějin, první československý prezident T. G. Masaryk (1850 – 1937) se propojuje s myšlením Patočkovým a Havlovým - s onou „péčí o duši a obec“ a se zákonitým a problematickým vztahem morálky a politiky. T. Masaryk jako hluboce věřící člověk věnoval značnou pozornost záležitostem, které nás přesahují. Jeho koncepce náboženského a humanitního základu vychází z myšlenkového propojení filozofie člověka s filozofií dějin. Klíčovým rozměrem života člověka je jeho eticko-náboženská rovina.

---

²³ Srov. KOSATÍK, Pavel. *Česká inteligence: [od Jaroslava Golla po Magora]*. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 273.

²⁴ PUTNA, Martin C. *Václav Havel: duchovní portrét v rámu české kultury 20. století*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2012, s. 147.

²⁵ PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: OIKOYMENH, 2007. s. 72.

Člověk potřebuje hodnotovou orientaci, kterou mu pomáhá nalézat filozofie a etika. Hledání smysluplnosti našeho žití a rozumového poznání tohoto smyslu nám přibližuje Masarykova koncepce humanismu, ze které se Václav Havel učil o pojetí demokracie (jako diskuze, založené na výsledku morálního úsilí, které vyžaduje stálou péči), smyslu svobody a bratrství (jako lásky k bližnímu – ve vzájemné úctě a dobré vůli) a pravdy. Masaryk označoval hledání pravdy za „donikání k principům“ za ustavičné sebekontroly, tzn., že se všemi svými aktivitami vystavuje pravdě jako té poslední, nejvyšší instanci, v jejímž světle všechno ukazuje svou pravou tvář.²⁶

Za totality zápasili nejlepší lidé našeho národa za svobodu a ve jménu života v pravdě. Pravda je více než věta o pravdě, protože přesahuje nás i naše slova. Je potřeba je stále zkoumat. „Věta je pravdivá, pokud k pravdě ukazuje. Přestává být pravdivá, kdykoliv se sama za pravdu vydává. Jen pokud ji neztotožňujeme se souhlasem společnosti jako celku, mohou projevit svůj minoritní názor jedinci, kteří otvírají jiné možnosti (drží krok s jiným bubnováním).“²⁷ V tomto ohledu Masaryka s Havlem spojovala vůle zastat se davem či režimem utlačovaného člověka nebo skupiny, kterážto ve své době byla naprosto menšinovým názorem ve zbytku celé společnosti. Jmenovitě Masarykovo zastání se a jednoznačná podpora křivě nařčenému mladíkovi L. Hilsnerovi (za rituální židovskou vraždu) za cenu velké kritiky společenského mínění.

Hodnocení T. G. Masaryka z hlediska jeho eticko-politického přínosu pronesl Václav Havel při příležitosti 150. výročí jeho narození v Hodoníně 6. 3. 2000.²⁸ „Masaryk svými skutky, svým životem a celou svou osobností ručil za svou pravdu, která mu nikdy nebyla jen tvrzením mezi tvrzeními, informací mezi informacemi, něčím, co jen tak volně poletuje v éteru, aniž za to někdo odpovídá. Bez lásky, jak mnohokrát zdůraznil, není pravdy. Pravda mu prostě nebyla ničím míň a ničím víc, než způsobem vlastního bytí. Nemůže být, myslím, sporu o tom, že v době, která sebe samu nazývá dobou informační revoluce, nabývá toto Masarykovo pojetí

---

²⁶ HEJDÁNEK, Ladislav. *Havel je uhlík: filosof a politická odpovědnost*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009. s. 23.

²⁷ KOHÁK, Erazim. *Svoboda. Svědomí. Soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 53.

²⁸ Dostupné z webu Archivu Knihovny Václava Havla, viz: <<http://archive.vaclavhavel-library.org>>

pravdy nového významu.“ Havel interpretoval Masarykův zájem o pravdu (z hlediska věčnosti) jako nejhlubší a zároveň nejodvážnější vztah, vycházející z jeho metafyzického ukotvení a asi jediným vysvětlením úcty k mravnímu řádu.

2.2. Láska v pravdě

Zastavme se u Masarykovy maximy, která zazněla v minulé kapitole: Bez lásky, není pravdy. Zdrojem k této živoucí inspiraci nám bude encyklika papeže Benedikta XVI. *Caritas in veritate - Láska v pravdě* a kniha filozofa Martina Bubera (o čistém vztahu) *Já a Ty*.

Láska je mimořádná hnací síla, která oslovuje všechny lidi, aby překračovali sami sebe (svá často nabubřelá ega). Překračovat sám sebe znamená zřít se sobectví, lhostejnosti a nepřátelství. Lidé, kteří se svou odvahou k tomuto způsobu života odváží, tím dosvědčují nezastupitelnou formu lásky, která „se raduje, když lidé žijí podle pravdy“ (1Kor 13,6). Toto je povolání, které vložil Bůh každému člověku do srdce a mysli. Láska dává smysl vztahu k sobě, bližnímu, okolí a k Bohu. Pro dokreslení uvádíme charakteristiku čistého vztahu filozofa Martina Bubera. Ten ve svém eseji *Já a Ty* definuje čistý vztah (k Bohu). Každý skutečný vztah je výlučný. Vstoupit do čistého vztahu neznamena všechno pomíjet, nýbrž vidět všechno v „Ty“. Neznamena to zřít se světských věcí, ale dát těmto věcem hodnotu, která jim náleží. Vyhýbat se světu nám nepomůže dojít k Bohu, zaujatě konzumovat svět také ne. Avšak ten kdo vidí svět v něm, je v jeho přítomnosti. Jde o plné přijímání živé přítomnosti. „Člověk nenalézá Boha, zůstává-li ve světě, a nenalézá ho, opouští-li svět. Ten, kdo celou svou bytostí vychází za svým „Ty“ a přináší mu všechno, co je na světě, nalézá ho – toho, kterého nelze hledat.“²⁹ V čistém vztahu jsme naprosto závislí, jako nejsme schopni cítit v žádném jiném, ale také naprosto svobodní, jako nikdy jindy a nikde jinde: „Cítíme se jako tvor i tvůrčí bytost zároveň.“³⁰ Chtít chápat čistý vztah jako závislost znamená chtít zbavit jednoho ze subjektů vztahu, a tím vztah sám, skutečnosti.

---

²⁹ BUBER, Martin. *Já a ty*. Praha: Kalich, 2005. s. 64.

³⁰ Tamtéž, s. 66.

Bůh je bytí, které je naším bezprostředním, nejbližším a trvalým protějškem. Bytí, které lze jenom oslovovat, o němž však nelze vypovídat. „Děj se vůle tvá, skrze mne, kterého potřebuješ“.³¹ Ten, kdo zná Boha, zná stav, kdy je Bůh daleko - trýznivou vyprahlost v srdci plném úzkosti, nikoli však nepřítomnost Boha. To jenom my tu vždycky nejsme. K setkání s Bohem nedochází proto, aby se člověk zabýval Bohem, nýbrž proto, aby osvědčoval smysl ve svém vztahu ke světu. Ten, kdo kráčí cestou poslání, má Boha stále před sebou: čím věrnější plnění, o to silnější a stálejší blízkost.

Benedikt XVI. na tohoto významného filozofa navazuje a říká, že láska dává smysl nejen osobním vztahům, ale je základem také pro mikrovztahy (v rodině, s přáteli atd.) a makrovztahy (společenské, politické a ekonomické struktury). Jak ostatně připomněl ve své první encyklice: Z Boží lásky všechno pochází, v ní vše nachází svůj tvar a všechno k ní směřuje. Láska je největším darem, který Bůh lidem dal, je jeho zaslíbením a naší nadějí. Je třeba ji chápat, docenovat a uskutečňovat ve světle pravdy. Tím také přispějeme k věrohodnosti pravdy tak, že budeme ukazovat sílu její přesvědčivosti a opravdovosti v praktických životních situacích ve společnosti. V dnešním společenském kontextu, kdy je pravda často relativizována, to má svůj význam. „Jen v pravdě láska zazáří a může být opravdově prožívána. Pravda je světlem, které dává lásce smysl a hodnotu. V pravdě láska odráží osobní a zároveň veřejnou dimenzi víry v biblického Boha, který je zároveň Agapé i Logos: Láska i Pravda, Láska i Slovo.“³² Láska v pravdě – Caritas in veritate – je tedy velkou výzvou, že jedině láskou, kterou osvěcuje světlo rozumu a víry, lze dosáhnout cílů opravdového integrálního lidského rozvoje (nejen ve jménu technického pokroku a kritérií užitečnosti).

Havlovo přemýšlení o smysluplném obsahu života – lásce, radosti ze svobodného hledání pravdy, lidské pospolitosti a ze služby ostatním, ho zajímá z hloubi zakotvení těchto hodnot v člověku, tzn. z hlediska jejich autentického významu a existenciálních souvislostí. „Láska, dobrota, soucit, tolerance, porozumění,

---

³¹ BUBER, Martin. *Já a ty*. Praha: Kalich, 2005. s. 67.

³² BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate: Láska v pravdě : encyklika o integrálním lidském rozvoji v lásce a v pravdě*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. s. 10 – 11.

sebeovládání, solidarita, přátelství, pocit sounáležitosti a konkrétní přijetí konkrétní odpovědnosti za osud bližních – to jsou, myslím, projevy oné nové (přesněji: celými lidskými dějinami stále obnovované i zrazované) „inter-existenciality“, která může jedině vdechnout nový smysl i společenským útvarům a kolektivitám, spolutvořícím osudy dnešního světa.“³³ Zde se tedy potkává život v pravdě a lásce Havla i Masaryka pod zorným úhlem křesťanské živoucí inspirace o integrálním lidském vývoji.

2.3. Havel z pohledu významných svědků doby

Na tomto místě bychom ve stručnosti „představili“ Václava Havla (místo obecných životopisných dat) očima vzpomínek nejvýznamnějších kulturních a duchovních autorit.

Filozof Jan Sokol se v nekrologu³⁴ zamýšlí nad Havlovým splněním Platónova snu o tom, že dobrý vládce může být jen ten, kdo vládnout nechtěl. Proměna z disidenta v prezidenta není pouze „americkým snem“, pohádkou o „českém Honzovi“, který se stal králem, není tedy jen vděčnou mediální zkratkou; nese v sobě hluboký přerod člověka svobodného, tvůrčího povolání (autorství celosvětově uznávaného dramatického díla), který dlouhodobě kritizoval vládnoucí stranu, v představitele praktické politiky bez zkušeností a s velkými pochybnostmi o sobě samém. Jan Sokol se domnívá, že když Havel pochyboval o svém jednání, mluvil o pocitu nepatřičnosti a rozebíral, čím vysoké postavení člověka svádí, byl žákem Sokratovým.

Čerstvý držitel Templetonovy ceny Tomáš Halík se ve svém proslovu³⁵ o nedokončené revoluci Václava Havla zamýšlí nad osvobozující silou Havlových textů, která v kontextu nesvobodné doby zjevovala pravdu. Všudypřítomná propaganda utichla a slovo dostalo sílu světla – stalo se zbraní světla, moci bezmocných. Halík dále pokládá kardinální otázku, zda byl Václav Havel se svou

---

³³ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze, červen 1979 - září 1982*. Praha: Atlantis, 1983. s. 197 – 198 (Dopis č. 83).

³⁴ *Příležitostný portrét Václava Havla*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2013. s. 42.

³⁵ HALÍK, Tomáš. *Vítězství pravdy mezi iluzí a nadějí*. Dostupné z webu T. Halíka: <http://halik.cz/cs/tvorba/proslovy-kazani/proslov/44/>

vírou ve vítězství pravdy a lásky nad lží a nenávisť naivní idealista? Podle Halíkova výkladu byla Havlova naivita tzv. druhou naivitou (nikoli prostoduchostí), která má podobu vzdorného „a přece“, která ví o kříži a přijímá ho. Nebojí se dávat, kde jsou druzí zvyklí jen brát. Nebojí se jít proti proudu. Její zdánlivé prohry se často nakonec ukáží jako vítězství, protože skrze ně vstupuje do hry *nová kvalita*. Halík vidí odpověď v teologii – vítězství pravdy a lásky je předmětem naší eschatologické naděje. A právě v ožívování této naděje, hledání pravdy a ve zkoušce čelit pokušení beznaděje je Havlova maxima výzvou, že tento boj nikdy, až do posledního dechu, nesmíme vzdát.

Další kvality, pro Havla typické, představuje Jeho Svatost tibetský dalajlama ve svém poselství.³⁶ Oceňuje zejména Havlův neutuchající zájem o lidská práva v nedemokratických zemích a schopnost integrovat lidi různých kulturních, etnických a náboženských kruhů (tuto schopnost osvědčil již při formování Charty 77 a Občanského fóra). Připomněl obdiv k jeho vlastnostem jako pokora, upřímnost, jemnost a humor, zdůraznil jeho lidskost, integritu a důslednou starost o blaho ostatních.

Držitelka Nobelovy ceny míru (za mírumilovné a nenásilné úsilí pod vládou vojenské diktatury), barmská opoziční politička, vězeňkyně svědomí Do Aun Schan Su Ťij zahajovala poslední mezinárodní konferenci Forum 2000 poctou³⁷ Václavu Havlovi. Zmínila, že když byla vězněna v domácím vězení, věděla, že existuje člověk, který se jí zastává. Toto vědomí jí dávalo pocit svobody, myslela na to, jak nejlépe prožít léta zápasu, stejně jako je přežil Havel. Prohlásila, že se nikdy netajila skutečností, že pokud by ji Havel v roce 1991 nenominoval na Nobelovu cenu, stal by se jejím nositelem. Su Ťij byla zvána na konferenci prezidentem Havlem od roku 1996, byť v době jejího domácího věznění (od července 1989 do listopadu 2010) šlo o pozvání symbolické. I v tomto jí byla vyjádřena podpora v boji o demokracii a dodržování lidských práv v Barmě.

---

³⁶ Dostupné z webu Nadace VIZE 97: www.vize.cz/aktualita.php?id=714

³⁷ Dostupné z webu Fora 2000: www.forum2000.cz/cz/o-nas/archiv-novinek/detail/do-aun-schan-su-tij-zahajila-konferenci-forum-2000-poctou-vaclavu-havlovi/?wWGoVWldXQVBFFm8=20

Letošní tříkrálová promluva³⁸ Karla Schwarzenberga se nesla v duchu vizi nejisté budoucnosti. Schwarzenberg vidí budoucí řešení problémů v probuzení rozumu a morální obrodě a v této souvislosti připomíná Havlova slova: „Záchrana tohoto lidského světa není nikde jinde než v lidském srdci, lidském rozmyslu, lidské pokoře a lidské odpovědnosti.“ A pokračuje: „Stále ještě neumíme postavit morálku nad politiku, vědu a ekonomiku. Stále ještě nejsme schopni pochopit, že jedinou skutečnou páteří našeho konání – má-li být mravné – je odpovědnost. Odpovědnost k něčemu vyššímu, než je má rodina, má země, můj podnik, můj prospěch. Odpovědnost k řádu bytí, do něhož se všechno naše konání nesmazatelně zapisuje a kde se teprve a jen spravedlivě zhodnocuje.“ Havlův přítel a spolupracovník považuje za nejšťastnější den svého života³⁹ 29. prosince 1989, kdy došlo ke zvolení prvního demokratického prezidenta po době útlaku.

Závěrečný medailonek vychází ze vzpomínek⁴⁰ nepřekladanějšího žijícího českého spisovatele Ivana Klímy. Zmiňuje událost, kdy Havla v roce 1989 propustili z komunistického vězení se zápalem plic do nemocnice, kam za ním přišel s přáteli na návštěvu. Kupodivu všem, Havel přednesl brilantní rozbor současné politické situace a režimu, který podle něho šel rychle ke svému rozkladu a pádu. Ačkoliv měl omezené (vězeňské) informace, vtipně zdůvodnil svou přesnou analýzu tím, že se naučil důkladně číst Rudé právo. Klíma dodává, že to samozřejmě nestačilo, bylo potřeba mít druh analytické mysli, která dovedla pospojovat, co na první pohled spolu vůbec nesouviselo, a vyvodit závěry, které ani důkladného čtenáře nenapadly. Na závěr podotýká, že přesně takovou mysl Václav Havel měl a se závěry, k nimž ho vedla, se nikdy netajil. I proto ho komunistická moc nenáviděla, a proto se mohl stát vůdčí osobností protirežimní opozice.

---

³⁸ Dostupné z webu TOP09: www.top09.cz/co-delame/tiskove-zpravy/trikralova-promluva-karla-schwarzenberga-14780.html

³⁹ *Příležitostný portrét Václava Havla*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2013. s. 139.

⁴⁰ Tamtéž, s. 185 – 188.

3. Havlova novoroční etická poselství

V této kapitole se pokusíme interpretovat a zhodnotit Havlovu eticko-politicko-filozofickou práci prostřednictvím jeho prezidentských novoročních projevů v letech 1990 – 2003, s výjimkou roku 1993, kdy před rozdělením České a Slovenské Federativní republiky na dva samostatné státy, prezident na protest abdikoval. Zamyslíme se nad Havlovými úvahami o tématech, která jsou nezbytná pro smysluplné fungování společnosti a politiky. Novoroční projevy jsou uloženy jak v Archivu Pražského hradu, tak v Dokumentačním centru Knihovny Václava Havla. Havlovy citace v projevech jsou označeny uvozovkami, a vzhledem ke členění kapitol (na rozборы jednotlivých projevů) nejsou uváděny v poznámkách pod čarou.

3.1. Novoroční projev č. 1 (1. ledna 1990)

Určitě jeden nejočekávanějších novoročních projevů v historii československé/české státnosti, nepřináší poselství přirozeně v tom smyslu, že by občany Československa obelhával („jak naše země vzkvétá“, „jak jsou všichni šťastní“, „jaká nás čeká zářivá budoucnost“) jako předchozí prezident a vládnoucí strana, ale v tom, že nás naopak jitřivě upozorňuje na marasmus všeho druhu. Václav Havel je v tomto případě tedy racionálním, ba příkrým kritikem poměrů. Zdůrazňuje smysluplně a dostatečně nevyužitý tvůrčí, vzdělanostní a duchovní potenciál, zastaralé hospodářství a katastrofální stav životního prostředí. Vztah Havla k životnímu prostředí by byl na samostatnou kapitolu, zkusme si však udělat malý exkurz do ochrany životního prostředí – jednu z priorit, na kterou soustavně poukazoval. Přírodě a její péči je potřeba věnovat nejvyšší možnou míru pozornosti a práce podle kritéria moudrého nikoli účelového užívání. Veškeré naše bytí a oblasti lidské činnosti (hospodářské, kulturní, společenské aj.) jsou součástí přírody a zároveň ji ovlivňují. To je hlavní důvod pro zamýšlení se nad všemi důsledky (ne)odpovědného chování člověka ve vztahu k přírodě a životnímu prostředí. „Způsoby, jakými lidstvo zachází s životním prostředím, závisejí na způsobech, jakými zachází samo se sebou, a naopak.“⁴¹ Jde tedy o etický problém, jehož řešení spočívá v odpovědném užívání a ovládnání přírody, kterou mají lidé chránit, čerpat z ní, a pečovat o ni tak, aby ho mohla důstojně přijmout a být mu zdrojem obživy.

---

⁴¹ BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. s. 67.

Hovoří-li Havel o zkaženém životním ovzduší, má na mysli také ovzduší mravní. „Mluvím o nás všech. Všichni jsme si totiž na totalitní systém zvykli a přijali ho za nezměnitelný fakt a tím ho vlastně udržovali. Jinými slovy: všichni jsme - byť pochopitelně každý v jiné míře - za chod totalitní mašinerie odpovědni, nikdo nejsme jen její obětí, ale všichni jsme zároveň jejími spoluvůrci.“ Těmito slovy Havel podrobuje kritice celý národ. Není to kritika nemilosrdná, ale „otcovská“, ta která musela zaznít a která zároveň ukazuje jinou (lepší) cestu. „Proč o tom mluvím: bylo by velmi nerozumné chápat smutné dědictví posledních čtyřiceti let jako cosi cizího, co nám odkázal vzdálený příbuzný. Musíme toto dědictví naopak přijmout jako něco, čeho jsme se my sami na sobě dopustili. Přijmeme-li to tak, pochopíme, že jen na nás všech je, abychom s tím něco udělali.“ A vysvětluje, že svoboda a demokracie znamená spoluúčast a spoluzodpovědnost všech. Uvědomění si této skutečnosti znamená, že komunistické dědictví se přestane jevit tak hrůzným a vrátí lidem naději. A naděje pro Havla nebyla přesvědčením, že něco dopadne dobře, nýbrž jistota, že něco má smysl, lhostejno, jak to dopadne.

Další pojítka prvního projevu čerstvě zvoleného prezidenta, tvoří část, která by měla odpovědět na složitou otázku: Jak to udělat? Sametová revoluce ukázala, že v lidech spala přirozená touha člověka po svobodě a autonomním životě. Revoluční vlna tento lidský základ vyvrhla a došlo k nebyvalému vzedmutí mravně-duchovního a občanského náboje, schopného statečně „bojovat“ v tomto přelomovém čase. „Všude ve světě se lidé diví, kde se v těch poddajných, ponížených, skeptických a zdánlivě už v nic nevěřících občanech Československa vzala náhle ta úžasná síla za několik týdnů zcela slušným a mírumilovným způsobem setřást ze svých beder totalitní systém.“ Odkud vlastně lidé čerpají svou touhu po pravdě, svou svobodomyšlnost, svou politickou fantazii, svou občanskou odvahu i občanský rozmysl? Jak je vůbec možné, že tolik lidí okamžitě pochopilo, co dělat, a nikdo z nich k tomu nepotřebuje žádné rady a instrukce? Havel vidí odpověď na tuto složitou otázku ve dvou rovinách. První by se dala vyložit jako odpověď transcendentní, tedy že člověk není tvořen jen vnějšími, viditelnými elementy, ale je puze vztahovat se k něčemu, co ho přesahuje (v Dopisu Olze č. 140 to nazývá „absolutním horizontem“), byť byly vnější znaky této oblasti komunistickým režimem

---

⁴² HAVEL, Václav. *Dopisy Olze, červen 1979 - září 1982*. Praha: Atlantis, 1983. s. 345.

systematicky likvidovány. Druhou rovinou jsou podle Havla humanistické a demokratické tradice, které navzdory jejich dlouhodobému popírání, se mezi generacemi (nepostřehnutelně) předávali, aby se projevíly v pravý čas. Nezbyvá než s autorem souhlasit a doplnit, že totalitní systém mající rozkladné zlo ve svém základu (ovládání lidí pomocí strachu a násilí), dříve nebo později zhyne na úbytě.

V další části proslovu Havel odkazuje na svého inspirátora T. G. Masaryka a zdůrazňuje, že Masaryk zakládal politiku na mravnosti. Jeho heslo Ježíš, nikoli César je potřeba šířit dál, aby z naší země natrvalo vyzářovala láska, touha po porozumění, síla ducha a myšlenky. Myslí si, že toto záření může být tím, co můžeme nabídnout jako náš osobitý příspěvek světové politice. V tomto případě se zdá, že sílu této myšlenky jsme zatím nenaplnili. Na Havlova a Masarykova slova zatím nedošlo z důvodu několikaletého odmítání evropských hodnot, kdy několikery vlády a zejména druhý český prezident usilovali o izolaci (v jejich pojetí „suverenitu“) a kladli důraz spíše na technokraticko-ekonomické vládnutí, projevující se i bagatelizací občanské společnosti včetně lidskoprávní agendy. V tomto směru jsme sobě ani světu zatím moc nedali, přestože to máme v sobě zakódováno - byli jsme duchovní křižovatkou Evropy. Ve spojitosti s našimi evropskými sousedy Havel přemýšlí i o velkém lidském utrpení, mnohde i krveprolití za hájení dnešních svobod. Apeluje na nemožnost ztráty paměti na tyto velké oběti a jako hlavní důvod zmiňuje to, že každé lidské utrpení se týká každé lidské bytosti. Je naší povinností utrpení odstraňovat nebo zmírňovat. Navazuje tak na Masarykovo pojetí humanismu o postoji lásky a úcty, který utilitární etika vyjadřuje zásadou největšího štěstí: Jednej tak, aby z tvého jednání vzešlo co nejvíce dobra a co nejméně utrpení pro co největší počet lidí. Benedikt XVI. na obranu proti utrpení připomíná všem, kdo se snaží obnovovat profil ekonomického a sociálního pořádku světa, a zejména vládám, že prvním kapitálem, který je třeba chránit a ocenit je člověk, lidská osoba ve své integritě: „Člověk je přece původce, střed a cíl veškerého hospodářsko-spoločenského života.“⁴³ Velký mravní vklad do budoucnosti Havel viděl v samostatném zvládnutí pokojného přerodu bez bezprostřední pomoci jiných států. Tento vklad skýtá naději sebevědomého národního uvědomění (napřímení se po rocích útlaku) probuzeného novým způsobem a s velkými očekáváními.

---

⁴³ BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. s. 33. Srov. *Gaudium et spes*, 63.

3.2. Novoroční projev č. 2 (1. ledna 1991)

První porevoluční rok Havel hodnotí jako období skončeného „umrtvujícího nedění“ a žasnutí nad nekonečnými možnostmi, které svobodná společnost nabízí. V každodenní politické praxi se však začínají vyjevovat tisíce neřešených problémů, které se v radostné atmosféře revolučního dění zdály jako netušené nebo ne tak palčivé. Stanovovat si v tomto období postupné plánování priorit, je frustrujícím, v té době nikdy nekončícím procesem, který zahrnuje zejména otázky zúčtování s minulostí, rehabilitaci obětí režimu, napravení spáchaných křivd, spravedlivé potrestání konkrétních viníků, ustavení právního řádu (a to je pouze malý zlomek nejpalčivějších etických problémů tohoto období...). V této atmosféře a souvislosti se do lidí pomalu začíná vkrádat obava z budoucnosti (bojí se ztráty sociálních jistot, zdražování, rostoucí kriminality atd.).

Nadějné vyhlídky se pomalu začínají měnit na strach z neznámého, jdoucího ruku v ruce s pochybnostmi a nedůvěrou, protože „svoboda otevřela dveře projevům našich nejrozmanitějších špatných vlastností a ukázala hloubku mravního úpadku, který postihl naše duše.“ Zajímavým aspektem této skutečnosti je Havlova úvaha o ztrátě monopolního, většinou uznaného a poraženého nepřítele. Hledat vnějšího viníka, je z psychologického hlediska dost běžné, a proto pokud byl dosavadní „velepachatel dopaden“, lidská přirozenost je hnána pocitem nespokojenosti, aby našla nového, opět živoucího viníka – mnohdy bohužel jeden v druhém.

Na tato rozpačitá překvapení Havel reaguje tím, že je jeho povinností připomenout, jaké konkrétní politické a celospolečenské kroky, které si dosud společnost neuměla ani představit, natož předvídat, že jednou nastanou. Dodává, že se v jednom jediném roce podařilo víc, než za předchozích jednačtyřicet let. Jmenovitě nejvýznamnější z nich: přijaté zákony, které tvoří první základy skutečně právního demokratického a decentralizovaného státu; svobodné volby; naprostá svoboda slova a projevu; obnovení svobodného náboženského života; možnost kamkoli cestovat; invazivní sovětská armáda opouští stát atd. Po roce intenzivních příprav a podkladů byl tedy nastaven základní rámec, který se v dalších letech začne naplňovat svobodným a tvůrčím obsahem. Je pravděpodobné, že si do Václava Havla; který se stal tvůrcem politických a společenských vizí a posléze praktickým vykonavatelem každodenní politické práce, ba dokonce jejím neformálním i formálním garantem; začali lidé projíkat své nepřijatelné nebo nezpracované

obsahy jako dílčí neúspěchy a nejistoty. Na tomto místě je potřeba zdůraznit, že Havel nikdy nesliboval zázraky, naopak upozorňoval na trnitou cestu (řeceno s W. Churchillem sliboval spíše pot a slzy). Jeho role v tomto období spočívala spíše v tom, dát lidem naději, upozorňovat na hodnoty, které je třeba bránit a dávat morální podporu pro vytváření hodnotových statků (v kontrastu s budováním ve jménu utopické ideologie). Zvláště povzbuzuje zemědělce a živnostníky. Apeluje na etickou stránku podnikání (respektování pravidel fair play – dodržování smluv, včasné placení dluhů, zboží na patřičné úrovni a za odpovídající ceny; respektování zákonů (v tomto ohledu je třeba mít na paměti, že co je správné, není vždy definováno zákonem); ohled na ostatní přímé i nepřímé účastníky tržních vztahů atd.).

V souladu se svými přáními se Havel zamýšlí nad „nezávislostí“ státu a iniciativně tvoří zahraniční politiku směrem k dosavadním demokratickým strukturám. Za samozřejmé pokládá zrušení všech vojenských struktur Varšavské smlouvy a naopak včleňování se do již existujících a nově vznikajících evropských institucí a blízké spolupráce s nejbližšími sousedy, především Maďarskem a Polskem. V tomto období ještě není tolik patrná separatistická snaha některých představitelů slovenské části národa a Havel pronáší, že Češi i Slováci obstáli v první zatěžkávací zkoušce soužití národů ve státě. Odmítá nacionalismus na obou stranách a principiálně podporuje sblížení států celé euroatlantické civilizace. V prvních svobodných volbách v červnu 1990 sice uspěly hlavní revoluční strany obou států, ale ty později doplatily na svou nejednotnost a prostřednictvím svých vůdců založily nové politické strany, které se později vzácně shodly na zahájení vyjednávání o řízeném rozpadu Československa. Václav Havel k tomu v eseji *Letní přemítání*⁴⁴ dodává: „I zde musím říct jasné slovo: jsem jednoznačně pro federaci a považoval bych její eventuální rozpad za velké neštěstí pro všechny československé občany. Naše národy jsou si odnepaměti blízké, jsou spolu svázány tisícerými historickými, kulturními, civilizačními i osobními pouty, naši předkové se rozhodli svobodně pro společný stát a věděli dobře, proč to dělají. Rozchod by byl popřením vůle celých generací, popřením společného díla našich slovenských i českých předků a popřením ideálů, které stály u zrodu našeho společného státu. Na tom nic nemění fakt, že tento

---

⁴⁴ HAVEL, Václav. *Letní přemítání*. Dokumentační centrum Knihovny Václava Havla. Dostupné z: <http://archive.vaclavhavel-library.org/viewArchive.php?itemDetail=1223>. s. 10 – 12

stát se v různých fázích svého vývoje z různých důvodů těmto ideálům a dohodám, které předcházely jeho vzniku, zpronevěřoval... Pakliže mám, jak jsem řekl, hluboké porozumění pro historické, sociálně psychologické, mravní a mentální motivy slovenských národních aspirací, zdaleka už nemám tak velké porozumění pro způsoby, jakými někteří (zdůrazňuji: někteří!) slovenští politikové na tyto aspirace reagují, jakými je posilují, jakými z nich těží a jakými je promítají do své politické praxe.“ Bude zajímavé sledovat, jak dále Havel toto až osobní téma zpracoval a jaké zkušenosti z toho vyplynou.

3.3. Novoroční projev č. 3 (1. ledna 1992)

Ve svém třetím novoročním projevu se Havel zamýšlí nad znepokojením, které sálá z české společnosti. Klade si otázku: „Proč v době, kdy nás neohrožuje, ani do našich věcí nezasahuje žádná cizí moc a my máme – jako stát i jako občané – svůj osud poprvé po staletích skutečně pevně v rukách, máme tak málo důvodů k radostné spokojenosti?“ Odpověď hledá v existencialismu. Lidská existence je možností, která není uzavřená, je dána časovostí (ted'), existencí ve světě (tady) a mezi jinými lidmi. Je svobodná, a proto spojená s odpovědností (nejen za sebe sama, nýbrž i za druhé) a je konečná. Člověk je bytostí jednající, určující se svým jednáním. Proto člověk odpovídá za to, čím jest. Za sebe a zároveň za ostatní lidi. Havel se domnívá, že nastalá situace bezradnosti a netrpělivosti souvisí s doslova dějinným úkolem – *sebehledáním* (v určení sebe sama a přijetí nové role a odpovědnosti). „Hledáme - jako země opět plně nezávislá - své nové postavení ve světě. Hledáme nový, lepší a vskutku spravedlivý model své vlastní státní existence a soužití našich národů. Hledáme nejlepší způsoby, jak od základů přebudovat naše hospodářství a umožnit mu přirozený rozvoj. Hledáme nový ústavní a politický systém, takový, který by nejlépe vyhovoval našim dnešním podmínkám. Hledáme novou totožnost našeho státu jako státu vskutku právního: přebudováváme celý náš právní řád. Hledáme nový vztah občana ke státu a státu k občanovi, občana k občanovi i občana k vlastnictví a k práci. Hledáme posléze i nový a žádnými předsudky už nezátížený vztah k vlastní minulosti. Potýkáme se přitom nejen s dědictvím komunismu, ale i s mnoha problémy, které zaklela do našeho osudu i naše vzdálenější historie.“ Tato nebývalá změna je nelehkým úkolem, se kterým si rozhodně neporadí pouze politická reprezentace. Jde o úkol, který si společnost vybojovala proti autoritářské

přesile a rozhodla se, že bude „hledat jiný, svobodnější a důstojnější způsob vlastního bytí. Cesta je to složitá, plná nástrah a cíl je v nedohlednu. „Vrátit se nechceme, nemůžeme a ostatně nemáme ani kam.“ Není se tedy čemu divit, že se ve společnosti rozmáhá zneklidnění a nervozita; vždyť i sám Kristus zapochyboval na kříži o smyslu své cesty“. Z výše uvedeného je patrné, že autor je bytostně přesvědčen o roli české společnosti v dějinném okamžiku přerodu, který je potřeba dotáhnout do konce a pokusit se dojít poznání o smyslu své cesty a tedy i sebepoznání.

Již po prvních svobodných volbách se začínají projevovat v novém politickém systému kroky spojené s politikařením (hraní a intrikami mezi politickými stranami a jejich reprezentanty). Havel si je vědom toho, že tyto hry k demokracii (tvořené lidmi nikoli anděly) patří, sám je ovšem ze své podstaty nevyznává a varuje proti politické nesvornosti v dobách těžkých zkoušek. Politik Petr Pithart k tomu se své knize dodává, že Havel se našel v roli státníka, která mu seděla. Nebyl „běžným“ politikem ve smyslu každodenních šarvátek a přetahování o ty či ony výhody a naopak své státnictví prokazoval tematizováním nepopulárních otázek. „Právě proto by parlamentní demokracie s tlačenicí politiků a politikářů tolik potřebovaly sem tam nějakého státníka, ale ony se ho zároveň bojí, protože státník je bezděčně usvědčuje z přízemní, krátkodeché, úzce stranické perspektivy.“⁴⁵

V další části rozvádí citlivou problematiku vypořádávání se s konáním lidí, kteří stáli před revolucí na opačné straně barikády. Hrozí se jednání bývalých příslušníků státní policie, kteří mají pod kontrolou mnoho podniků a úřadů a dál se obohacují z podstaty svých dávných i aktuálních nepoctivých přečinů. Zároveň reaguje na kritiku, v té době čím dál častější, že společnost včas a dostatečně neomezila vliv bývalých nomenklaturních kádrů. Havel s tímto názorem nesouhlasí a argumentuje tím, „že bývalý režim disponoval do poslední chvíle všemi možnými i nemožnými mocenskými nástroji a že vůbec nebylo jisté, že jich nepoužije proti lidu“ (jako tomu bylo mnohokrát v minulosti). Proto byla na místě určitá obezřetnost a i díky tomu nedošlo ke krveprolití. Nicméně svou část viny Havel dále vysvětluje tak, že k chybě došlo později (v prvním roce), kdy byla podceněna neobyčejná prohnatost dřívějších protivníků a zejména jejich chameleonská schopnost, promptně

---

⁴⁵ PITHART, Petr. *Devětaosmdesátý*. Praha: Academia, 2009. s. 208 – 209.

se přizpůsobit novým poměrům. Havel to považuje za velkou chybu, která se bude napravovat těžce a dlouho. Zdůvodnění chyby ukazuje na hesle „Nejsme jako oni“ – považuje za nežádoucí nechat se zaslepit fanatismem, krvelačnou touhou po pomstě a nenávistí. Řešení by podle něj mělo spočívat v kulturním, právním a civilizovaném duchu – tzn. podle práva stíhat trestné činy (otázkou zůstává, jaké asi byly poměry ve většinové justici té doby).

Vskutku radostnou zprávou pro Václava Havla v tomto čase zůstává, že se k novému životu probouzí obyčejná, každodenní lidská tvořivost, která dosud neměla možnosti se svobodně projevit. Ustavují se různé charitativní, církevní, vzdělávací a humanitární organizace; lidé si navzájem pomáhají prostřednictvím nových nadací a fondů; probouzí se humanita, dobrá vůle a solidarita se zdravotně nebo sociálně znevýhodněnými. Havel dále jmenovitě děkuje pracovníkům v kultuře, školství a zdravotnictví, kteří v často zoufalých materiálních podmínkách, srdečně pomáhají, vzdělávají a pečují o rozvoj duchovnosti. „Doufám, že to nebude považováno za další důkaz mého kryptosocialismu, řeknu-li, že náš stát – jakkoli by byl chudý – by neměl ve sféře pěstování své duchovnosti a vzdělanosti šetřit. Ostatně i v nejvyspělejších státech směřují státní investice především k rozvoji vzdělanosti, vědy a kultury. Každá koruna, kterou stát do nich investuje, se mu po čase tisíckrát vrátí, byť to bude návrat dosud známými výpočetními technikami nezjistitelný a nezmapovatelný.“⁴⁶

A péči o duchovnost dále zdůvodňuje a rozpracovává⁴⁷: „Naší poslední velkou zkušeností, kterou nepodstoupila žádná ze západních demokracií, byl komunismus. Sami si začasť nedokážeme vůbec uvědomit existenciální rozměr této trpké zkušenosti a všechny její důsledky, včetně těch docela metafyzických. Jen na nás záleží, jak tento kapitál dokážeme zhodnotit. Rozhodně není náhoda, že právě zde, v tomto prostoru trvalého ohrožení a trvalé obrany vlastní identity, ať už osobnostní, kulturní či národní, má tak výraznou a dlouhou tradici idea pravdy, za niž je třeba platit, tedy pravdy jako hodnoty mravní. Vždyť tato tradice sahá od Cyrila a Metoděje přes Husa až po Masaryka, Štefánika a Patočku! Když se nad tím

---

⁴⁶ HAVEL, Václav. *Letní přemítání*. Dokumentační centrum Knihovny Václava Havla. Dostupné z: <http://archive.vaclavhavel-library.org/viewArchive.php?itemDetail=1223>. s. 46.

⁴⁷ Tamtéž, s. 59.

vším zamyslíme, začínají se zvolna objevovat konkrétnější obrysy naší zdejší duchovnosti. Její nezaměnitelné obrysy. Obrysy osobitého existenciálního, sociálního a kulturního potenciálu, který zde dříme a který – pochopen a zhodnocen – může dát duchu či duchovnosti našeho nově budovaného státu osobitou a nezaměnitelnou tvář... V každém případě se tu máme oč opřít a na co navázat.“

Závěrem třetího prezidentského projevu se line přemýšlení o tom, co může prezident slíbit. Havel svým osobitým stylem slibuje vlastně jen jedinou (nejdůležitější) věc: znovu a znovu se bude zasahovat o věci, o nichž je přesvědčen, že jsou správné a pomáhají lidem opět nalézat sebe samé. Zmiňuje také skutečnost, že to bude dělat bez ohledu na to, zda si tím politicky pomůže nebo ublíží. Jde mu o žití ve spořádaném státě, který ví, proč existuje, slouží svým občanům a ctí jejich práva. Tedy ve státě humánním a spravedlivém. Na úplný závěr provolává: „Budeme-li držet spolu, bude s námi i Bůh“ a odkazuje tak na nechuť k rozpadu federace, případě vítanou možnost nechat vyjádřit k této mimořádné události občany obou republik...

3.4. Novoroční projev č. 4 (1. ledna 1994)

Na svůj předešlý projev Havel navazuje hned první myšlenkou, kdy se zamýšlí nad důsledky rozpadu federace a vzniku dvou samostatných republik (na základě nových demokratických ústav). Dochází k názoru, že první rok nového státu rozptýlil většinu loňských pochybností. Na všech úrovních došlo k věcnému pochopení a nezanevření na nejbližší sousedy. Na tomto místě Havel přemýšlí (v duchu svého nesporného zahraničně-politického instinktu) o novém typu soužití a nadstandardní spolupráce obou států s cílem výrazně se podporovat při integraci do evropských společenství. Považuje to za pokus obstát v dějinné zkoušce.

Jako za jeden z nejdůležitějších úkolů, na kterém má zdejší společnost pracovat, označuje tvorbu otevřené a vrstevnaté občanské společnosti, sestávající ze svobodných a před zákonem rovných bytostí, kteří jsou jediným zdrojem legitimacy moci. Považuje za důležité vedle soukromého sektoru (vznikajícího odstátňováním a transformací hospodářství), rychle nalézat protějšek ve sféře občanského a veřejného života, který byl za minulého režimu obzvláště paralyzován. „Důvěru v jedince jako skutečného tvůrce hospodářské prosperity bychom měli vskutku cílevědomě a daleko

nebojácněji než dosud rozšiřovat i o důvěru v jedince jako občana, schopného přebírat svůj díl spoluodpovědnosti vůči celku.“ Vyzývá tedy k principu subsidiarity a dodává: „Je mnoho úkolů, které by mohli a měli v daleko větším rozsahu plnit občané sami, a které mohou plnit dokonce lépe než stát. Jeho centrální rozum – i kdyby byl sebeosvícenější – nemůže totiž trvale nahradit pluralitní bohatství myšlenek, poznatků, zkušeností, a nápadů jednotlivých lidí a jejich nejrůznějších přirozeně vznikajících společenství.“ Snaha o přílišnou regulaci tohoto bohatství si zahrává s demotivací lidí a o přidušování jejich tvořivosti. „Čím mnohotvárnější je občanská společnost, tím lépe odpovídá samé podstatě lidského života, tím lépe dovoluje všem dobrým rozměrům lidské bytosti, aby se projevíly, a tím bohatší život posléze umožňuje.“ Nevidí jinou cestu k zachování naší planetární civilizace než skrze probouzení a pěstování odpovědnosti lidí za sebe samé a věci tohoto světa. A znovu se jeho pozornost upíná směrem k neziskovému sektoru (jeho hodnotám, které jsou nevyčíslitelné, ale za to životně důležité pro zdravou společnost). „Rozkvet tohoto sektoru je další z neodmyslitelných součástí vyzrálé občanské společnosti. Ba víc: je to přímo ukazatel její vyzrálosti.“ Jen členitá struktura veřejného života, může postihovat rozmanité potřeby občanů a prohlubuje solidaritu⁴⁸ jako vědomou a dobrovolnou společenskou soudružnost a vzájemnou podporu; a jako protiváhu vůči individualismu a kolektivistickému ovládnutí.

Jako princip sociální etiky (nikoli jako konkrétní návody k jednání) a tedy jako orientaci, kterou je třeba respektovat, rozvádí ve svém díle⁴⁹ B. Sutor. Podle něj spořádané soužití vyžaduje, aby lidé stejným způsobem uznávali svá práva a plnili své povinnosti. Za dva základní významy principu solidarity uvádí princip bytí a princip povinnosti. Solidaritou jako principem bytí rozumíme to, že lidské bytosti se vzájemně potřebují, rozvíjejí se ve společném prostoru a jsou ve svém bytí propojeny. Společnost není jen „vnějškově účelová jednota k obhajobě odlišných zájmů“, je spíše prostorem pro vzájemné sdílení hodnot, a proto základem umožňující rozvoj osobnosti – jde o osudové spojení. Solidaritu jako princip povinnosti vysvětluje Sutor jako povinnost jednotlivců a skupin k sobě navzájem, jako povinnost jednotlivců a skupin k celku a jako povinnost celku k jednotlivcům a

---

⁴⁸ Pojem viz slovník. In: SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 333.

⁴⁹ Srov. SUTOR, Bernhard H. *Politická etika*. Praha: OIKOYMENH, 1996. s. 35 – 37

skupinám. Solidarita od nás nevyžaduje, abychom se vzdali svých vlastních individuálních potřeb – své osobnosti, varuje však před bezohledným a sobeckým prosazováním individuálních nebo partikulárních zájmů. Pro úspěchy svobodné společnosti je důležitá solidarita překračující rámec toho, co vyžaduje zákon. Z výše uvedených tezí je patrná podobnost s Havlovým pohledem na politiku jako praktikovanou mravnost. Možnost, která není jednoduchá, dokonce je velmi komplikovaná, ale stojí za to ji takto brát i za cenu dílčích neúspěchů. „Hovořím-li tu o svém politickém – nebo přesněji občanském – programu, o svém pojetí politiky a o hodnotách a ideálech, za něž bojuji či chci bojovat, pak přitom v žádném případě nevyházím z naivní naděje, že takový zápas někdy na celé čáře vyhraji. Ráj na zemi, v němž by měl každý každého rád, všichni byli obětaví, slušní a hodní, země by vzkvétala, všechno bylo hezké a všechno harmonicky fungovalo ke spokojenosti Boží, nebude nikdy. S utopisty, kteří toto slibovali, má svět naopak ty nejhorší zkušenosti. Zlo bude existovat pořád, lidské hoře nikdo nevyhubí, politická aréna bude vždycky přitahovat neodpovědné dobrodruhy, ctižádostivce i podvodníky, ba ani ničit zeměkouli člověk jen tak nepřestane. V tomto směru nemám žádné iluze. Ani já, ani nikdo jiný tuto válku jednou provždy nevyhraje. Nanejvýš můžeme vyhrát tu a tam nějakou dílčí bitvu. Přičemž ani to není jisté. Přesto se mi zdá, že má smysl trvale a pořád tento zápas vést. Po staletí je veden a ještě po staletí – doufejme – veden bude. Je ho třeba vést z principu. Prostě proto, že se to má. Že to je správné. Nebo – chcete-li – že to Pánbůh chce. Je to věčný, nikdy nekončící zápas. Zápas, který zdaleka nevedou jen hodní lidé (mezi něž se, nutno říct, v podstatě počítám!) s lidmi zlými, lidé čestní s lidmi nečestnými, lidé myslící na svět a na věčnost s lidmi myslícími jen na sebe a na tuto chvíli. Je to zápas, který probíhá v každém člověku. Je to dokonce zápas, který dělá člověka člověkem a život životem.“⁵⁰

Stěžejním tématem tohoto projevu je podrobný rozbor Havlova pohledu na občanskou společnost, budování politické kultury z potřeby vzájemnosti a solidarity jako jednoho z principů sociální etiky. Zamýšlí se také nad solidaritou evropskou jako prostoru těsné spolupráce svébytných součástí. Budoucnost mu dává za pravdu, že tento proces bude provázen mnoha chybami. Jeho hlavní hodnotu však vidí v tom, že jde o ducha evropské občanské spolupráce a také alternativu zbavování se strachu z cizího, neznámého, dalekého a z druhých. V této úvaze jeho slova (vizionářsky) varují před nebezpečnou národní nevraživostí a xenofobií.

---

⁵⁰ HAVEL, Václav. *Letní přemítání*. Dokumentační centrum Knihovny Václava Havla (online) s. 56.

3.5. Novoroční projev č. 5 (1. ledna 1995)

Ve svém pátém prezidentském projevu se Havel vrací k tématu *naděje*, které hlouběji rozpracovává. V úvodu si pokládá otázku: Co je to ta naděje, která se do našich srdcí vrátila před pěti lety? Naděje je orientace k hodnotám, ideálům a výraz bytostné potřeby a touhy vytrvale a znovu hledat nejvlastnější smysl a směr životní cesty. Filozof Tomáš Halík⁵¹ uvažuje o naději v dalším rozměru: „Naději, onu božsky nahou naději, o níž zde uvažujeme, můžeme potkat jen tehdy, když je svlečena z šatu přání, pokrytého prachem marnosti našich iluzí, projekcí, chtění, utopíí.“ Odděluje tužby, ze kterých se můžou stát fetiše – útěchy a náhražky jak materiálního (náboženství „konzumu“), tak duchovního (demagogické představy o Bohu), od naděje, která nemá předmět, tedy nevztahuje se k žádné věci. Havel i Halík vidí naději jako hodnotu, která vždy a stále podpírá lidské snažení (plnění všedních úkolů i hodnocení základních rozhodnutí) a po každé porážce nebo chybě člověku nazře, aby povstal a šel dál.

Je ovšem třeba ji hledat, jít jí naproti, zůstává totiž vždy otevřená. „Právě proto je tak důležité naději pěstovat, opatrovat, chránit ji jako plamínek ve vichru. Chránit ji před pokušením beznaděje (Havel ji nazývá živořením), avšak zároveň před jejím zkažením, zfalšováním – záměnou za to, co je její falešnou náhražkou: iluze, projekce přání, utopické sliby a naivní optimismus.“⁵² Halík jako teolog mluví o naději jako vlité božské ctnosti a zároveň aktu lidské svobody a lidské volby.⁵³ Svoboda jednoho člověka, která neohrožuje svobodu druhého člověka; svobodná tvorba a podnikání; svobodné projevování se; to vše je podle Havla páteří celospolečenského organismu, která se může stát silným zdrojem naděje. Za kompas společné naděje vidí úctu k jedinečné lidské bytosti, k její důstojnosti, svobodám a právům. K tomu je potřeba na politické úrovni vytvořit podmínky, především jistotu, že nejvyšší autoritou ve státě je právo, které zavazuje všechny. Dalším aspektem naděje je odpuštění, kdy naděje dává sílu k obrácení se od tíživé minulosti k vyhlídce budoucnosti a zbavuje tak minulost břímě utrpení či zoufalství.

---

⁵¹ HALÍK, Tomáš. *Stromu zbývá naděje: krize jako šance*. Praha: NLN, 2009, s. 226.

⁵² HALÍK, Tomáš. *Žít s tajemstvím*. Praha: NLN, 2013, s. 181.

⁵³ Tamtéž, s. 184.

V souvislosti s odpuštěním je potřeba hovořit o odpuštění vin z hlediska kultivace právního chování státu a jeho institucí a zejména mezi občany samotnými. Je smutnou skutečností, že přibývá malicherných právních sporů například mezi sousedy nebo dokonce v rodinách. Jestliže se ve společenském ovzduší rozmáhá právní nihilismus, neúcta k právu a pohrdání právním řádem nebo představiteli justice; je tento riskantní stav velkou výzvou pro všechny veřejně činné lidi (zejména pro politiky, novináře, učitele atd.); k vykročení a dlouhodobé cestě za kultivací právního vědomí. Úcta k právu má dle Havla mravní prapůvod a stěžejí ji lze posilovat, není-li současně kultivován stav obecných mravů. Kultivací v tomto smyslu se rozumí zejména nekompromisní postoj ke korupci, rasismu a násilí; vlastní slušné chování, výchova a osvěta. To, co bychom mohli nazvat etickou výchovou.

Dále se Havel zamýšlí nad nutností dlouhodobých vizí a koncepcí státu. Že v politice existují dlouhodobá, strategická témata, na kterých by měla být shoda napříč politickými stranami a odbornou i laickou veřejností, je samozřejmé. Je tu ovšem potíž, že někteří výkonní politici nevidí dál než na konec jediného volebního období, a nemají státnické, nýbrž partikulární či osobní zájmy. Žádnou z dílčích politik není možné vytvářet samostatně bez ohledu na ostatní příbuzné oblasti. Podstaty těchto politik jsou totiž provázány „tisícerými nitkami vzájemných souvislostí“. Stát se může chovat smysluplně pouze tehdy, pokusí-li se o vnímání souvislostí a vzájemné propojenosti těchto oblastí. Nejdůležitějšími oblastmi, zasluhujícími si nezvykle odborně propojené zázemí jsou: geopolitické postavení státu, vzdělanost a výzkum, charakter krajiny a její osídlování, kulturní dědictví, obranyschopnost, struktura hospodářství, inventura obnovitelných a neobnovitelných zdrojů. To vše pro budoucí udržitelný rozvoj a skutečnou kvalitu života. Smyslem této strategie by měla být také možnost nabídnout občanům zřetelnou vyhlídku vývoje, který je potřeba tvořit a sledovat.

Závěrečnou Havlovou výzvou je zahraničněpolitické směřování. Zdůrazňuje vůli založit politický pořádek na spolupráci s Evropou. Nezmiňuje jen systematické přizpůsobování ekonomiky a právního řádu země k pravidlům Evropské unie (což v té době ještě nemá negativní konotace), ale znovu vyzývá k pěstování evropanství, ve významu boření hranic a izolace (na úrovni států i lidských srdcí). Mluví o tom, že integrace do mezinárodních struktur nám nepřinese okamžitý a viditelný zisk, „dlouhodobě, však může zaručit jistotu, stabilitu a pevné včlenění do civilizačního

okruhu“, k němuž jsme vždy patřili, a proto má být tento cíl základem zahraniční politiky státu, trvalým pramenem naděje i trvalým stimulem k práci na sobě samých. Je také varováním před utrpením, které si Evropa prožila během obou světových válek, a proto nikdy nesmí vymizet z paměti a zároveň není třeba se k ní na politické úrovni vracet a vypouštět tak falešné demony. To se týká především posílení přátelství s Německem, které je nejbližším a nejpřirozenějším partnerem republiky pro sdílení hodnot (mimo Slovensko). Odmítá zároveň snahu Ruska rozhodovat o tom, do kterého bezpečnostního svazku má republika patřit a trvá na tom, aby Rusko respektovalo, že dobré uspořádání může být jen takové, které vychází z práva národů svobodně o sobě rozhodovat. V této souvislosti se Havel vyslovuje k samé podstatě naděje (srov. Halík) a provolává, že naděje Evropy není v její minulosti, ale v její budoucnosti a děkuje lidem za vše, čím posilují naději společnou.

3.6. Novoroční projev č. 6 (1. ledna 1996)

Obsahem tohoto projevu Havel navazuje na projev předešlý. Zamýšlí se nad praktickými kroky, vycházejícími z nadějných vyhlídek k neznámé budoucnosti. Přechod od jednoho systému ke druhému, notabene jde-li o tak odlišná státní upořádání, je vždy nesnadný. Rozpadají se jistoty, o kterých se ví, že jsou nesvobodné a dusí tedy lidskou tvořivost; zároveň jejich zhroucení znamená pro určitou skupinu lidí ztrátu klidných stereotypů, ve kterých žili; a tím jsou jejich životy stavěny před nové, nejisté úkoly. „Dnes a denně jsme stavěni před úkoly, které jsou pro nás nové, a dnes a denně musíme řešit problémy, které jsme dříve řešit nemuseli. Mnozí z nás asi vůbec netušili, že svoboda je provázena tolika nároky na odpovědnost. Mnozí se pokoušejí této odpovědnosti zbavit, ať už tím, že se křečovitě drží dřívějších návyků, nebo tím, že ze všeho viní jiné, nebo tím, že na svou odpovědnost rezignují. Stručně řečeno: kolem nás i v nás se všechno tak rychle mění, že se nelze divit, vyvolává-li to nervozitu.“ Otázkou zůstává, co proti takovému stavu ducha dělat? „Být člověkem znamená být si vědom své odpovědnosti.“⁵⁴ Odpovědnost ukazuje, jak moc si hodnot považujeme. Být odpovědný znamená být si vědom povinnosti nést důsledky svého rozhodnutí a následného jednání.

---

⁵⁴ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Mít pro co žít*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. s. 27.

Těžkosti přicházejí a nervozita nastává, když je břímě důsledků příliš těžké, ačkoliv tomu zpočátku nic nenaznačovalo. Čím důležitější tato rozhodnutí jsou, tím více vypovídají o tom, jakou má v sobě člověk míru odpovědnosti, pevnosti a celistvosti. Nervozita vede podle Havla některé lidi k tomu, že si zjednodušují její opodstatnění. Co je potom snazšího než tvrzení, že někdo nesplnil naše očekávání, zklamal je a na hony se vzdálil ideálům a cílům, o něž všem původně šlo?

Platí hodnoty a existují hodnotové statky, na kterých se společnost shodne, že jsou základními kameny lidského soužití a demokratické státnosti. V následující části; opírajíce se o přednášku docenta L. Ovečky; zaostříme na teorii hodnot a hodnotových statků. Hodnotami rozumíme charakteristiky (kvality) lidského skutku, které platí pouze jako kvality vůle a jsou přímo spojeny s jednáním, které je uskutečňuje. Jedná se o čtyři kardinální ctnosti (moudrost, spravedlnost, statečnost a mírnost), věrnost, čestnost, poctivost, upřímnost, solidaritu atp. Oproti tomu hodnotové statky existují před lidským činem, nezávisle na jeho žádostech či smýšlení. Jsou předmětem činu nebo jeho výsledkem. Člověk je může v nějakém smyslu vlastnit. Nevycházejí tedy ze svobodného sebeurčení člověka, nejsou kvalitami lidské vůle, ale jsou předmětem lidských žádostí nebo vlastnění (to, k čemu vůle zaměřuje jednání člověka). Hodnotovými statky jsou objekty nebo součásti subjektu, kterými můžeme disponovat. V rovině osobní se jedná o život, zdraví, uměleckou představitivost, inteligenci, vzdělání, dobrý životní pocit atd. Rovina vztahová zahrnuje rodinu, vztahy mezi partnery a přáteli, společnost... Hodnotové statky se dále rozlišují v rovině sociokulturní, ekonomické, informační atd. Rozdílná zkušenost lidí zakládá rozdílný náhled na hodnoty a hodnotové statky a jejich hierarchii. Bylo by ovšem chybou připisovat lidské zkušenosti absolutní hodnotu, neboť je vždycky a nutně historicky podmíněná. Protože hodnoty jsou morální a hodnotové statky před-morální, nesmíme zásadně obětovat hodnotu pro hodnotový statek nebo vážit hodnotu proti hodnotovému statku.

Havel ve svém projevu vyjmenovává hodnoty jako úctu k lidským právům, respekt k institucím a dále hodnotové statky jako ochranu duchovního a kulturního dědictví národa i životního prostředí, ideu právního státu aj. Některým zklamaným občanům, kteří jsou čím dál více zaskočení nebo bezradní, dokládá, že není žádného konečného cíle (při tvorbě hodnot a hodnotových statků), kterého lze jednoho dne dosáhnout (to bylo spíše uvažováním komunismu). Každá lidská činnost i politika

má naopak povahu cesty. Cesty, která nikdy nekončí, je neustálým hledáním, pokusem – omylem, dialogem ideálu se skutečností. Naráží tak na fakt, že ona zklamání vychází z chybného předpokladu nějakého ideálu, který se na začátku cesty měl nastavit (měl to být hotový a nezaměnitelný koncept lepšího světa) a je tedy důsledkem „osudové odchylky politiků od tohoto ideálního konceptu“. A dále mluví o znacích nebezpečného politického populismu: „Bylo by bláhové domnívat se, že existuje taková sestava, která má lék na všechno a která nikdy žádné chybné kroky udělat nemůže. Bude-li to někdo před volbami tvrdit, pak byste před ním měli být na pozoru, nepodlehout vábívému hlasu a doufat, že právě on je schopen všechno vyřešit, včetně toho, co si musíte, ať už se vám to líbí nebo nelíbí, vyřešit jen a jen vy sami.“ Dějiny nekončí a stejně tak nekončí budování státu, tento živoucí proces, plný překvapení, častých změn i dramát. Naopak tento vývoj dějiny spolutvoří.

Dále Havel hovoří o ukazatelích na cestě za osobní a společenskou kultivací. V nadcházejících měsících považuje za nutnost upřít síly k pěstování lepšího mravního klimatu v zemi. Mluví se o alarmujícím rozsahu korupce, obrovských daňových únicích a nejrůznějších typech finančních a majetkových spekulací. Jak vidno, tyto problematické přečiny vychází vždy z pohnutek pseudoekonomických (tedy neoprávněného „obohacení se“ nebo získání nějaké nefér výhody), a proto Havlova kritika míří do sféry ekonomických handlířů a korupčníků. „Nikdo si nesmí myslet, že tržní ekonomika znamená právo libovolně se obohacovat na úkor jiných, nikdo si nesmí myslet, že svoboda a demokracie dávají komukoli právo ohrožovat svobodu a životy druhých.“ A dále apeluje na mravní klima ve veřejném životě. „Všechny provedené politické a hospodářské systémové změny, které jsme provedli, nám nebudou mnoho platné, bude-li mezi námi převládat morálka džungle“ a zdůrazňuje obzvláště důležitou roli politiků. Poprvé zmiňuje politickou (ne)kulturu, kterou lze sledovat ve sdělovacích prostředcích, a která bezprostředně ovlivňuje kulturu vztahů v celé společnosti. „Jsem hluboce přesvědčen, že stav mravního ovzduší ve společnosti stále záleží nejvíc na politicích, kteří byli občany pověřeni politickými funkcemi“ a správou věcí veřejných. Tato myšlenka upozorňuje na úroveň nadcházející předvolební kampaně a odkazuje na Masarykův výrok o demokracii jako diskusi. Je přirozené, že názory jednotlivých politiků se různí, jako se liší zájmy partikulární; politické rozdíly by se však neměly stávat rozbuškou k mocenským bojům, intrikám, neúctě nebo rovnou k urážkám na cti. Diskuse po

vzoru Masarykově by naopak měla být živnou půdou pro slušný a věcný diskurs o budoucnosti státu, ať už formou představování propracovaných politických názorů a vizí anebo slušným argumentováním tváří v tvář.

3.7. Novoroční projev č. 7 (1. ledna 1997)

Na úvod svého sedmého novoročního pozdravení Václav Havel zmiňuje osudovost předchozího roku. Odešla jeho „bytosť nejbližší“, statečná a osobitá žena, Olga Havlová (1933 – 1996). Navzdory této nepřenositelné osobní zkušenosti Havel nevnímá pocity marnosti, ale naopak výzvy k hlubokému zamyšlení se o sobě samém a světu kolem sebe. Podívejme se tedy na jeho zármutek ze ztráty jedinečné ženy skrze jejich vzájemnost.

Havel Olgu popisuje jako svou „existenciální jistotu a oporu v životě“.⁵⁵ Olga chápala dříve než mnozí ostatní, že se mezinárodní věhlas (Havel byl v šedesátých letech minulého století světově proslulým dramatikem) v totalitním režimu může stát velmi praktickým, totiž ochranou. A jinde si Havel pochvaluje blahodárnost Olžiny návštěvy ve vězení: „Bylo hezké, jak jsi řekla, že se mnou půjdeš kamkoli, třeba i do basy!“⁵⁶

Vzpomínka filozofky a chartistky Dany Horákové žijící v Německu se dotýká Olžina pravdivého pohledu na přidané hodnoty vzdělání. „Olga četla jako o závod, motivována cílevědomou zvědavostí a snahou dohnat vše, co nám promováním bylo shora dáno vysokoškolskými profesory; bez okolků doznávala mezery ve vzdělání a vypěstovala si emancipovanou myšlenkovou nezávislost, která dříve nebo později imponovala i těm „nejchytřejším“ mezi námi – protože se neomezila na hromadění informací, ale nashromážděné vědomosti třídila na morálně nezbytné, neutrální a přebytečné. Vzdělání se pro Olgu nikdy neomezovalo na logiku a intelekt, ale bylo záležitostí charakteru. Proto nesnášela povrchnosti a opovrhovala snobstvím. Olga žila v pravdě.“ (Viz Pátek Lidových novin, č. 26/2013). V tomto životním přesvědčení se se svým manželem doplňovali.

---

⁵⁵ Viz KAISER, Daniel. *Disident*. Litomyšl: Paseka, 2009. s. 50.

⁵⁶ SUK, Jiří. *Politika jako absurdní drama*. Litomyšl: Paseka, 2013. s. 141.

Další životní záležitostí, kterou Havel reflektuje je jeho vážná nemoc, která ho zavedla na okraj života a smrti. Tento „zážitek“ ho zasvěcuje k objevování „záhadného řádu našeho bytí a množství znamení či skrytých poselství, která k nám z nitra tohoto řádu zaznívají a jichž si většinou nevšímáme“. S novou naléhavostí (ve smyslu krajních životních situací, které prožil), vnímá hlouběji naději – jako skutečný zdroj vůle k životu, jakožto jistotu, že i to, co se jeví jako nesmyslné nebo nespravedlivé, může mít svůj hluboký smysl. Rovněž z hloubi duše po prožitých zkušenostech znovu promýšlí, proč bez lásky k bližnímu přestává být lidský život lidským životem.

K veřejnosti se obrací s výzvou, aby se pokusila číst varovná znamení doby (odvrácenou tvář privatizace, nesrozumitelné majetkové spekulace, znechucující politické šarvátky) a dává radu, jak tato znamení chápat. „Nedopustili jsme se – byť třeba v dobré víře – velkého omylu, když jsme z člověka udělali pouhého tvůrce zisku, jehož iniciativa povede automaticky k obecnému prospěchu? Ano, kdo jiný je tvůrcem hodnot, než svobodný člověk? Ale cožpak je člověk jen tímto?“ Naráží zde na víceznačnost a rozpolcenost člověka. V tomto rozporu může být člověk buď sám sebou, nebo se nechat zlákat falešnými ambicemi. Psychiatr V. E. Frankl (1905 – 1997) nám umožňuje tomuto významu lépe porozumět: „Člověk je bytím, které neustále rozhoduje o tom, kým je a kým bude. V každém okamžiku života má v sobě různé možnosti: buď sestoupit na úroveň zvířete, nebo se povznést do kvalitativně podstatně vyšší roviny života.“⁵⁷ Havel uvažuje, že člověk je tím, kdo chce dělat dobré věci pro své bližní a zároveň může být tím, kdo pošlapává všechny základní pravidla lidského soužití. „Být člověkem znamená směřovat mimo sebe, odkazovat se na něco, co je něco jiného nežli já sám“. Na něco, co je smysluplné, nebo to, co má charakter vzájemného mezilidského vztahu. V té míře, jak se takto člověk přesahuje, se seberealizuje. Změnit může člověk jen sebe sama (druhého těžko), avšak sebe může změnit vždycky.“⁵⁸ Václav Havel poté co se ocitl na hranici života a smrti a zblízka zakusil nezištnou a obětavou pomoc od bližních, děkuje a ujišťuje, že i nadále bude tím, na koho je možno se spolehnout.

---

⁵⁷ Viz KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Mít pro co žít*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. s. 53.

⁵⁸ Tamtéž, s. 62.

3.8. Novoroční projev č. 8 (1. ledna 1998)

Po podzimních turbulencích v politice, kdy poprvé padla vláda po finančních skandálech, které provázely nejsilnější politickou stranu, Václav Havel pronáší projev, který se týká samotného pojetí politiky v jeho očích. Tento názor zakládá na skutečnosti, že politika není izolovaným výsekem života, kterým není nijak dotčen náš život, ale naopak se svými důsledky přímo dotýká každého člověka. Ať už jde o atmosféru ve společnosti (v tomto období byla spokojenost veřejnosti s politickou situací na minimu – viz pozdější iniciativa „Děkujeme, odejděte!“), nebo pocity nespravedlnosti (vlivem právní nejistoty) anebo nespokojenosti v sociální a ekonomické oblasti.

V demokratické společnosti ovšem (naštěstí!) nesou svůj díl odpovědnosti i občané, politika je do určité míry zrcadlem některých stránek celospolečenských poměrů. Promítají se do ní tuhé myšlenkové stereotypy (předsudky o té či oné skupině obyvatel) a po léta vytvářené vzory chování (klasickým příkladem jsou návyky z desetiletí totality jako všudypřítomný strach, nevyslyšení vlastního názoru, limit pohybu, nejistota z nejasné budoucnosti, poddanská oddanost a na druhé straně neúcta k institucím atd.). Všechny tyto vzorce chování se lidé (zejména starší generace) učí opouštět a jde to jen velmi pomalu. Navíc někteří lidé tyto nuance vůbec nevnímají a sentimentálně se ohlíží k minulosti, která pro ně byla pevně nalinkovaným harmonogramem přežití.

Václav Havel k tomuto problému přistupuje jako k propojenosti politiky a společenského vědomí, a proto vidí dvě možnosti, jak (ne)zlepšit podmínky v politice jako veřejné službě všem občanům. První možnost, která je pro něj nepřijatelná, je povaha politiky jako „těch nahoře“, na kterou lidé nemají pražádný vliv, každý se má starat jen sám o sebe, proplouvat jak se dá (další znak komunistického pojetí živoření), a do ničeho se hlavně neplést. Jak se zpívá v jedné populární písni o „husákových dětech“: nehas, co tě nepálí; co můžeš, sleduj zpozzdálí; a nikdy nebojuj sám. „Vždyť, i kdyby měl člověk sebelepší úmysly a sebelepší povědomí o tom, co se má dít, beztak nic nezmůže, protože je pouhou jednou desetimilintinou národa!“ Tuto možnost považuje nejen za nepřijatelnou, ale i sebevražednou. Jde podle něj o hluboce nebezpečný názor – tato rezignace totiž zpravidla končí diktaturou těch, kteří obecné netečnosti a lhostejnosti využijí k tomu, aby zavedli nepřijatelnou vládu násilí, ohrožující nakonec všechny.

Druhá Havlova odpověď na otázku, jak se chovat v politice je podle něj ta správná. Z nebyvalé vděčnosti, kdy konečně žijeme stranou totalitního zacházení a máme nastaveny demokratické standardy vládnutí a běžné politické práce, už proto je naší povinností (vůči sobě, svým rodinám, přátelům, sousedům a vůbec bližním), abychom tento vliv „podle svého nejlepšího vědomí a svědomí“ uplatňovali. I za cenu krátkodobých ztrát či nepohodlí, protože je to jediná cesta k dlouhodobě udržitelnému a společnému „zisku“.

Co ovšem tato těžší cesta konkrétně znamená? Nejde totiž „pouze“ o detailnější sledování politického dění, podrobnou kontrolu politických představitelů na všech úrovních, důkladné čtení volebních a politických programů a samotný akt volby politické reprezentace. Neméně důležité je totiž všechno, co děláme, jak přemýšlíme, o čem přemýšlíme, jakou cítíme odpovědnost, jak jsme empatičtí, jakým způsobem pracujeme, jak se chováme, jestli máme starost o nejbližší akční rádius potažmo svět atd. atd. Toto všechno spoluvytváří společenské prostředí a tudíž nepřímo politickou situaci. Za obzvláště důležité vlastnosti a mravy, které navazují na výše uvedené, považuje Václav Havel snášlivost, toleranci, respekt, nenásilí, a schopnost sdužovat se. To je podle něj bytostná potřeba (jak dokládá jeho život zejména za komunismu, ale i v demokracii), jejíž vysoký výskyt, ať na úrovni kulturní, náboženské, profesní, politické, regionální atp., považuje za jeden z pilířů demokratického státu a spokojenosti občanstva. Z toho, co dobrého jsou lidé schopni dělat, čerpá Havel svou víru v dobrou budoucnost. Věří v to, že ve společnosti dříme velký a stále ještě málo či nedobře využitý potenciál schopností. „Budete-li se každý cítit jedinečnou lidskou bytostí, tímto zázrakem všech zázraků, a proto i sebevědomým občanem, který je spoluzodpovědný za život celku i za svůj stát, pak i Vy máte důvod k naději.“ Těmito slovy Havel posiluje dobrou vůli občanů (promítající se do konkrétních činů) a žádá je, aby se neobávali překážek, a aby životní těžkosti, které zákonitě přicházejí, přijímali statečně, moudře a s nadhledem. Na závěr provolává: „Pokusme se jako jednotlivá lidská stvoření i jako občané České republiky udělat život hezkým sobě i ostatním.“

3.9. Novoroční projev č. 9 (1. ledna 1999)

Tímto proslovem chce Václav Havel vzpomenout na desetileté výročí sametové revoluce – jako nenásilného odporu proti diktatuře komunismu. Stojí za to si zopakovat, co se přihodilo. Zhroutil se totalitní režim a spolu s ním „bezpočet velkých zdí, které nesmyslně rozdělovaly lidi, národy i celé kontinenty.“ „Zhroutily se zdi mezi občany, které vybudoval vše prostupující strach.“⁵⁹ Pro dlouhodobé udržení u moci je perspektivnější vytvářet strach menší intenzity, ale trvalý. Náhlý šok se psychika naučí lépe zvládat, na rozdíl od stovek a tisíců podprahových denně působících detailů. Režim tedy nechal pronikat strach do každodenních činností typu: strach z návštěvy lékaře, úřadu, prohlídka dopravního policisty. Prostřednictvím nenápadných tlaků postupně měnil osobnosti a jejich vnímání, že ještě po nástupu svobody nebylo možné se proměnit. Forma zastrášení se týkala obyčejných zákonitostí a mravů, jak se chovat v nejrůznějších situacích a prostředích. Systém pravidel je neetický a zvrácený, normální pravidla neplatí, jediným pravidlem se stává okázalá oddanost a lojalita. Hledání a vlastní cesta jsou zapovězeny, jediné pravidlo je být poslušný. „Někdy vzniká dojem svobody, ale ve skutečnosti jsem manipulován. Vnější podmínky mne donutí, jakoby dobrovolně si vytvořit životní postoj, který vůbec není můj.“⁶⁰

Havel dále děkuje všem lidem dobré vůle a především vyjadřuje vděk všem, kdo totalitu přežili, ač byli perzekvováni. „Vždy znovu je nutné opakovat, že jsme vděční všem, kteří ideálu naší svobody něco významného obětovali, riskovali pro něj život nebo ho dokonce položili, ať už to bylo v zahraničním či domácím odboji, v komunistických věznicích či v mezinárodních mírových sborech.“ Jedním takovým svědkem doby je i spisovatel Jiří Stránský, který na vlastní kůži zažil kvůli komunistického věznění a svou zkušenost moudře předává dalším generacím. Charakteristiku komunismu uvádí ve své knize⁶¹ prostřednictvím slov přítele, spoluvězně Karla Pecky: „Vezmi závist, sestru nenávisti, přidej odpor ke každé jinakosti, okořeň méněcenností z pohodlné či záměrné nevědomosti a neschopnosti, opiš si od Lenina, který – aby to mělo ten správný říz – k tomu přimyslí, že nejlepší a

---

⁵⁹ KABÁT, Jindřich. *Psychologie komunismu*. Praha: Práh, 2011. s. 13.

⁶⁰ Tamtéž, s. 16.

⁶¹ STRÁNSKÝ, Jiří. *Komunismus po česku*. Praha: Respekt, 2008, s. 15.

nejbezohlednější je nenávist hladová, a že jediné, co je lepší než třídní boj je třídní válka, a máš před sebou definici komunismu. Do kterého se pak samozřejmě a krásně vejdu i Stalinovy gulagy, genocidy a takzvaná stěhování národů. Zplundrované a někdy vyvražděné kvetoucí země. Cena? Desítky milionů životů. Ve jménu Marxe, Engelse a Lenina...“

V další části projevu Václav Havel poukazuje na jiné nebezpečí, o kterém hovoří jako o nových zdech, které nejsou o moc lepší, než ty co padly. Mají podobu oddělování se od člověka nebo skupiny lidí a oporu v neblahé ideji „práva většiny“. Mnozí lidé relativizují mravní imperativy a chovají se, jako když nevědí, že útok na svobodu jedněch, ohrožuje svobodu všech. Týká se to nálad tradičně protiromských, protižidovských, protiarabských, protislovenských a protiamerických, které ukazují na skrytý rasismus, jenž udeří ze zákrytu lidského podvědomí v nejméně vhodnou dobu. Někteří spoluobčané uvažují v duchu otázky: „O co je možné se opřít tam, kde selže vlastní rozum a svědomí, než o něco tak bez zásluh daného, jako je vlastní národnost?“ A podléhají falešné nabídce příslušnosti ke stádu nebo smečce. Havel poznamenává: „A tak se tu znovu hlásí ke slovu naše známé a sebeničivé čecháčkovství jako krátkozraká starost jen o tu část vesmíru, která začíná a končí zdí vlastního dvorku oddělující to, co je automaticky dobré, od toho, co je automaticky podezřelé“ a s odbornou přesností psychologizuje: „Krise sebedůvěry, prozrazující se potřebou člověka potvrdit si svou skvělost důrazem na rozdíl mezi skupinou soukmenovců a všemi ostatními, vede nutně i ke krizi smyslu pro autentickou lidskou pospolitost a elementární pravidla slušného lidského soužití.“

V tomto lhostejném nebo v některých případech až nenávistném vztahu k čemukoliv „jinému a cizímu“ se daří hořkému cynismu, zlobě a zesměšňování a jediným lékem na boření těchto zdí jsou vlastnosti jako laskavost, starostlivost, nezištnost, upřímnost, které jsou bohužel někdy v duchu zdí smýšlejících lidí předmětem posměšků. Další nadějí a lékem proti stavění zdí a jakéhokoliv pozůstatku komunismu je podle Jiřího Stránského osvobozující fakt, že „pořád rychleji dorůstá generace, která už ví, že svět kolem i věci kolem jsou dosažitelné i bez peněz. Vadí jí supermarkety a super reklamy a čím dál víc bytostně touží mít radost ze všeho, co těší – ne z toho, co šťve. A dokonce i ví, že ten stát, který ve své podpoře nedává přednost vzdělanosti, kultuře a kulturnosti a zdraví, se musí změnit. Jejím zásahem. A docela se na ten zásah těší. A hlavně: není už nakažena leprou

komunismu ani ochotou ohýbat pro dosažení svých cílů páteř. Je to dobrá zpráva. Pro všechny.“⁶² Václav Havel ho doplňuje a mluví o naději, kterou vidí v lidech, kterým v úvodu děkoval a v dalších, aby v sobě obnovili nebo posílili chuť bojovat se zlem.

3.10. Novoroční projev č. 10 (1. ledna 2000)

Ke dni vstupu do roku přelomu věků se Václav Havel zamýšlí nad celospolečenskými poměry ve světovém měřítku. Situaci ve světě charakterizuje jako varovnou a věnuje se rozsáhlé kritice globalizace a jejího vlivu na životní prostředí. Vychází z předpovědí, že život na Zemi ohrožuje neustále se zvětšující množství lidí v rozvojových zemích a v důsledku toho jsou ničeny životadárné zdroje. Svět je přitom globalizován, tzn. postupně se stává jednotnějším a elektronicky propojeným informačním a obchodním prostorem, jímž se rychlostí světla šíří nejen zprávy, ale i miliardy dolarů a zboží. „Krajně nebezpečné přitom je, že zestejnující tlak, který tato globalizující se civilizace vyvíjí na rychleji rostoucí lidstvo, vyvolává spoustu nových společenských rozporů. Snaha různých komunit uhájít si v těchto podmínkách svou identitu a jinakost rozmnožuje konflikty kultur, civilizačních tradic a různých etnik. Gigantické městské aglomerace, do nichž rozvoj civilizace nutně lidstvo stahuje, ničí přirozená a přirozeně obhlédnutelná lidská společenství, a tím i přirozené nástroje mravní společenské sebekontroly, což vede pochopitelně k nárůstu kriminality. Globální obchod se stále sofistikovanější technikou umožňuje nebyvalý rozvoj organizovaného zločinu a terorismu.“

Zastavme se u společenské odpovědnosti nadnárodních korporací směrem k ochraně životního prostředí. Havel zdůrazňuje, že mají stále větší vliv na politiku států i mezinárodních organizací a ohrožují volnou hospodářskou soutěž. Informační a podnikatelská globalizace není provázena rozvojem globální společnosti. Zdrojem vysvětlení této problematiky bude encyklika Benedikta XVI. *Caritas in veritate*. Papež v souladu s Havlem zdůrazňuje, že nestačí jen omezovat (příliš rozvinuté) nebo oživovat (zaostalé, rozvojové) ekonomiky, ale že nejdůležitějším momentem je celkový morální stav společnosti.

---

⁶² STRÁNSKÝ, Jiří. *Komunismus po česku*. Praha: Respekt, 2008, s. 37.

Ochrana životního prostředí, zdrojů a klimatu vyžaduje, aby mezinárodně zodpovědní představitelé konali společně a dokázali, že jsou připraveni jednat v dobré víře při zachovávání zákonů a v solidaritě k nejslabším regionům planety. Jedním z největších úkolů ekonomik je právě co nejúčinnější využívání zdrojů, nikoli jejich zneužívání, za stálého vědomí, že pojem účinnosti není hodnotově neutrální. Hromadění přírodních zdrojů, které se v mnoha případech nacházejí právě v chudých zemích, vede k vykořisťování a častým konfliktům mezi národy i uvnitř jednotlivých zemí. I z tohoto důvodu existuje naléhavá morální potřeba obnovy solidarity zvláště ve vztazích mezi průmyslovými a rozvojovými státy. Ochrana životního prostředí člověkem podle papeže (v souladu s Havlem) mj. souvisí také s jinými etickými problémy. Podle něj: „Povinnosti, které máme vůči životnímu prostředí, se pojí s povinnostmi, které máme vůči lidské osobě chápané samostatně i ve vztahu s druhými.“ Nelze vymáhat jedny a pošlapávat druhé. Toto je závažný protiklad dnešní mentality a praxe, která ponižuje lidskou osobu (není respektováno právo na život a přirozenou smrt, lidská embrya jsou obětována výzkumu, atd.), otřásá životním prostředím a škodí společnosti. Na naší Zemi je místo pro všechny. Celá lidská rodina na ní nachází zdroje nezbytné pro důstojný život, a to s pomocí samotné přírody – která je darem Boha pro jeho děti – skrze vlastní práci a vlastní tvořivost. Dovoleno je odpovědně ovládat přírodu, kterou má lidstvo chránit, čerpat z ní, novými způsoby o ni pečovat tak, aby ho mohla důstojně přijmout a dávat mu obživu.

V oblasti energetiky se papež vyjadřuje ke hromadění zásob pro výrobu energie z neobnovitelných zdrojů. Některé státy a mocenské skupiny znemožňují chudým zemím přístup k existujícím neobnovitelným zdrojům a zároveň rozvojové státy nemají prostředky na financování alternativních zdrojů. „Spekulativní nákup přírodních zdrojů, které se v mnoha případech nacházejí právě v chudých zemích, plodí vykořisťování a časté konflikty mezi národy i v jejich nitru.“ Tato území jsou drancována válkami a jejich výsledkem jsou obrovské ztráty na životech a zdraví obyvatel, dochází k ničení půdy apod. „Mezinárodní společenství má za úkol neodkladně nalézt institucionální cesty, jak zavést pořádek do využívání neobnovitelných zdrojů za účasti také chudých zemí tak, aby se budoucnost plánovala společně.“ Pokojná dohoda o užívání zdrojů může chránit přírodu a současně blahobyt zainteresovaných společností. Pokojná dohoda je obnovou

solidarity ve vztazích mezi rozvojovými a vysoce průmyslovými státy. Vlády států a mezinárodní společnosti musí efektivně bránit škodám na životním prostředí. Břemeno by měly nést ti, kdo přírodní zdroje zneužívají a nikoli ostatní natož budoucí generace. Vyspělé, průmyslové společnosti musí snižovat vlastní energetickou spotřebu z důvodů umenšení výrobních činností. Snižování vlastní energetické náročnosti musí probíhat jak vlastními technologiemi zpracování, tak větší ekologickou citlivostí občanů. Je zapotřebí dosahovat pokroku při hledání alternativních zdrojů energií a redistribuce energetických zdrojů, aby k nim měly přístup také státy, které je postrádají. „Jejich osud nelze ponechat v rukou toho, kdo přijde první, anebo logice silnějšího. Jde o závažné problémy, pro jejichž náležité vyřešení se od všech vyžaduje, aby svědomitě vážili důsledky, které dopadnou na nové generace, zejména na množství mladých lidí v chudých národech, kde je index porodnosti obzvláště vysoký, a kteří se dožadují účasti na budování lepšího světa.“

Dále Havel vidí riziko v chudobě rozvojových států. „Světové hospodářství závratně vzkvétá a přitom v osmdesáti zemích světa mají občané dnes podstatně nižší průměrný příjem, než měli před deseti lety.“ Pověstné nůžky mezi bohatými a chudými se spíše rozevírají. Z nerostného a jiného přírodního bohatství těží v chudých státech převážně velcí hráči na trhu nebo tamní vládnoucí garnitura. Nespravedlivé rozdělení bohatství vhání rozvojové státy do spirály chudoby. Co tedy máme dělat v boji proti chudobě? Odpověď není jednoduchá, ale začněme u solidarity. Být vstřícní k odpouštění dluhů těm nejchudším; pomoci jim vytvářet podmínky právního prostředí a posilovat tak respekt k lidským právům; vytvářet pracovní příležitosti; investovat do technologií a vzdělanosti; odbourávat obchodní bariéry tím, aby rozvojové země měly přístup na trhy ve vyspělých zemích atd. Takováto pomoc plyne z ochoty pomáhat (dobročinnosti), ale zároveň je nutností (nevidíme-li jen na vlastní dvorek). V době nepřehlednosti a zbraní hromadného ničení, představuje chudoba v některých částech světa, velké bezpečnostní riziko. Poskytování pomoci se tak stává jedním ze základních pravidel rozumné mezinárodní politiky. Shrnuto: „lidský svět se zdá být na přelomu druhého a třetího tisíciletí po Kristu víc než kdy ve svých dějinách propojen a zároveň ohrožen“. Podle Havla z toho pro lidi vyplývá, že nejsme „pouze“ členy své rodiny, přátelé, sousedé, zaměstnanci aj., ale že jsem obyvateli Země a že osud každého z nás je ovlivňován celkovým osudem lidstva víc než kdy dosud, přičemž každý z nás je zároveň víc než

kdy dosud za tento celkový osud spoluodpovědný. „Musíme rozpoznávat a ctít kvalitu a pestrobarevnost života a vážit si lidské pospolitosti, solidarity a společné tvůrčí vůle jakožto hodnot nepoměrně vyšších, než jsou jen čisté zisky.“ Hromadit kapitál není samozřejmě nic špatného, mělo by to však být v souladu s tvorbou hodnot zvyšujících obecnou úroveň života. Hanbou je naopak: „hromadit peníze a majetek na úkor práva jiných na lidskou důstojnost a život ve spravedlivé společnosti a právním státě, na úkor obecné kvality života a životního prostředí, na úkor krásy Země a jejích sídel, na úkor budoucnosti.“

Po zkušenostech z období, ve kterém se někteří lidé a firmy obohacovali na úkor druhých a státu, Havel tedy upozorňuje na ekonomiku jako jednu z mnoha výsečí mnohohrstevnatého života nikoli jako na zákon nabídky a poptávky, který by se vyvyšoval nad ostatní oblasti. „Vždyť nevysvětlí ani tak samozřejmé věci jako je pomoc bližnímu v nouzi nebo touha po dítěti nebo péče o ně, potřeba žít v souladu se zdravou přírodou a žít ve společenství vzájemné důvěry, dobré vůle a dobré mysli, anebo proč leckomu stojí svoboda – včetně svobody podnikání – za to, aby obětoval kus života nebo život riskoval či dokonce ztratil, jak to dokázali účastníci našich odbojů proti diktaturám a okupacím.“ Hlavním poselstvím tohoto proslovu je tedy pokusit se ve společnosti zaměřit víc na celek, ať už celek občanského společenství nebo celek soudobého lidstva (např. tím, že více podpoříme organizace pomáhající trpícím lidem v různých částech světa; nebo tím, že se budeme uskomňovat).

3.11. Novoroční projev č. 11 (1. ledna 2001)

Na začátku dalšího novoročního projevu k občanům České republiky si prezident Václav Havel pokládá nesnadnou otázku po povaze *dobra*. „Co je základem všech představ o dobru, jejich východiskem a zdrojem?“ Nejprve se podívejme na Platónovo pojetí dobra v *Ústavě* a jeho ontologickou dimenzi. Z filozofické etiky je známo, že přemýšlení o ideji dobra je složité, a proto Platón k jeho vysvětlení používá podobenství o slunci. Dobro lze na základě tohoto podobenství přirovnat ke slunci, které *všechno* osvětluje a tím umožňuje *to* vidět. Slunce je tedy to, co činí věci viditelnými, stejně jako dobro činí všechny věci dobrými. V tomto podobenství je dobro nejen zdrojem toho, že věci jsou dobré, ale také je zdrojem jejich

poznatelnosti a dokonce jejich samotné existence. Dobro podle Platóna „vyniká nad jsoucnost důstojností a mocí“⁶³ (R. VI, 509b), je nad jsoucнем.

„Co jiného než pochybnost, zda je něco dobré, a údiv nad tím, co všechno je možné, je pramenem úsilí pro lepší stav?“ Takové úsilí prozrazuje, že máme o dobro určitou představu. Pro dobro můžeme pracovat, víme-li, co je dobré. A víme-li to, pak rovněž víme, že naše úsilí má smysl. Podle profesora Sokola⁶⁴ se v současnosti dobro vykládá jako souhrnný pojem pro všechno prospěšné, hodnotné a vynikající. Někteří myslitelé obecnou představu dobra odmítají, ale lidský život ani společnost se bez hodnocení neobejde, a tedy ani bez představy dobra.

Pro Václava Havla je základem dobra něco velmi prostého a zároveň zásadního, něco co předchází formování právního řádu – mravní vědomí. Lidé přece vědí, že se nemá lhát, krást, závidět zradit, pohrdat někým, atp. Podle Havla jde o v lidech hluboce zakořeněný předpoklad, že se někde všechno a navždy ví. Jak se tyto obecně sdílené zásady slušného chování dodržují, je věc jiná. Základní pravidla tedy znají všichni, i ti co se jim pravidelně zpronevěřují (i zločinci vědí, že spáchali něco, co se páchat nesmí). „Je-li z historických důvodů naše společnost značně demoralizovaná, vůbec to neznamena, že žijeme ve společnosti bez morálky.“ Je všeobecně známo, že všichni dobře víme, co je dobro a co zlo. Každý má svědomí, rozdíl jsou jen v tom, jak kdo z nás dbá jeho hlasu nebo jak dovedně ho dokážeme obelhávat. „Svědomí je antropologická instance náležející každému člověku na základě jeho bytí.“⁶⁵ Lze ho vysvětlit jako závaznost každého člověka a posuzuje své nebo cizí jednání podle toho, jestli je v souladu s jeho vnitřním mravním přesvědčením.

Podle morálního teologa Libora Ovečky, nejvyšší morální závazek autonomního svědomí má racionální základ. Rozhodnutí podle nejlepšího svědomí znamená, že člověk využije dosažitelných možností, aby dokázal dobro a zlo náležitě rozlišit. Zachová se objektivně a dojde k přesvědčení, že vybral nejlepší možnost (v některých situacích menší zlo). Autonomní svědomí se samozřejmě může mýlit na

---

⁶³ PLATÓN. *Ústava (online)*. Dostupné z: http://platon.wz.cz/platon/platon_ustava_kniha_6.pdf. s. 209.

⁶⁴ SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 260.

⁶⁵ Srov. MILFAIT, René. *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*. Středokluky, 2012. s. 217 – 230.

základě chybného poznatku mravního rozumu; říkáme, že není řádně poučené. Člověk se tedy může mýlit v informacích, se kterými ve svém svědomí pracuje. Tento omyl je napravitelný skrze lepší poznání.

„Věrnost svědomí spojuje křesťany s ostatními lidmi při hledání pravdy a při pravdivém řešení mnoha mravních problémů, které vyvstávají v životě jednotlivců a ve společenském soužití. Čím více tedy převládá správné svědomí, tím více ustupují jednotlivci a skupiny od slepé libovůle a snaží se podříditi objektivním mravním normám. Nezřídka se ovšem stává, že se svědomí vlivem nepřekonatelné neznalosti mýlí, avšak tím neztrácí svou důstojnost. To však nelze říci tehdy, když se člověk málo stará o hledání pravdy a dobra a jeho svědomí se vlivem návyku na hřích poněnáhu stává téměř slepým.“⁶⁶

Václav Havel upozorňuje, abychom nezapomínali, že na jednu krádež a zradu připadají tisíce dobrých skutků (od laskavého úsměvu, daru, pomoci, starosti až po ochotu vzdát se osobních výhod ve prospěch celého společenství). Společnost má pevně zakořeněné mravní cítění, ale tím, že o něm nemáme dostatek informací, někdy se může zdát, že něco takového neexistuje. Havel to odmítá a říká, že se denně přesvědčuje o tom, že je mezi námi většina těch, kteří to takto vnímají, a všechny vyzývá, abychom ho opatrovali, posilovali, pěstovali hledání dobra a všechno, čím se projevuje, proměňovali do odolných společenských skutečností. Vrátime-li se obloukem k Platónovi, který vyjadřuje myšlenku, že všechny dobré věci nakonec něco spojuje, a že různé věci se podílejí na společném dobru, spatřujeme v Havlově přemýšlení o dobru vybidnutí k nepřetržitému poznávání toho, co je dobré a prospěšné. Na úplný závěr Havel již podesáté děkuje (bere to jako vzácný dar osudu) a přeje spoluobčanům, aby ve složitém a občas těžko pochopitelném světě nalézali hodně pevných bodů, laskavých lidí a radostných chvil. Přeje též naději, lásku a mír v duši.

---

⁶⁶ Viz Gaudium et spes 16 (online).

Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html

3.12. Novoroční projev č. 12 (1. ledna 2002)

Tímto projevem Václav Havel dává na vědomí své zaujetí evropanstvím. Cituje Komenského, který kdysi napsal, že se jako Evropané podobáme cestujícím na jediné velké lodi a navazuje na něj úvahou, že Evropa skutečně byla jediným, i když velmi strukturovaným politickým tělesem. Odvrácenou tváří bylo, že její vnitřní řád byl často vnucován těmi silnějšími těm slabším, a pokud se těm slabším podařilo uhájit svou svébytnost, bylo to obvykle za cenu velkých obětí. Budoucí světový řád vyžadoval formu společenství usilující o udržení míru, které může zamezit válce jednoho nebo více států. Havel pozitivně hodnotí očekávané ukončení přístupových jednání a přípravu k podepsání smlouvy o přistoupení do Evropské unie. Mluví o přelomovém období. „Zřejmě poprvé v historii se staneme součástí solidárního a opravdu demokratického evropského svazku.“ Je si vědom i úskalí o budoucí podobě EU, nevidí, ale jinou možnost a euroskeptické názory přirovnává k izolaci v zájmu údajných národních zájmů a blíže nespecifikované národní identity – „jakýmsi do sebe zahleděným a lehce zahnívajícím skanzenem“. O národní identitě a jejím údajném ohrožení vstupem do Evropské unie, mluví často lidé, kteří si nejsou jisti sami sebou. „Do evropských a světových souvislostí se včleňujeme tím, že jsme dobře sami sebou, totiž že si získáváme respekt svou výkonností, svými objevy, svými myšlenkami, svou statečností, typem své odpovědnosti za svět, druhem péče o naše kulturní dědictví a své starosti o tvář naší země. Nikoli tedy tím, že o své identitě trvale mluvíme a trvale strašíme, že nám ji chce někdo ukrást.“

Havel se dále zamýšlí nad proměnou světa po teroristických útocích z jedenáctého září roku 2001. Byla to otřesná zkušenost, která velmi tvrdým způsobem upozornila na téma náboženství (zejména náboženského fanatismu) v politice a celospolečenské debatě. Havel tento zlomový okamžik v moderních dějinách považuje za varovné znamení a velikou výzvu k činům. Předpokládá prohloubení lidské solidarity a novou reflexi světových hrozeb a volbu „dívat se častěji a pozorněji vzhůru, nad nás, směrem, v němž je tradičně lidskými kulturami tušen zdroj tajemného daru, kterým je tento svět, život v něm a lidský duch!“ V pozadí Havlových úvah cítíme transcendentní podhoubí, ale zároveň se Havel v otázkách „toho, který nás přesahuje“ nevysloví ke konkrétnímu zakončení. Patrně je to dáno jeho odporem k zaujetí jediné možnosti a jeho bytostným rozkročením mezi vícero filozoficko-humanitních směrů.

Havel si je vědom nebezpečného populismu, který občas hlásá, že mezi islámem a terorismem je rovnítka. Považuje to za velký omyl a riskantní nástroj rozdmýchávání předsudků a nepokojů. S hrdostí oznamuje, že bude mít Česká republika velkou příležitost zasáhnout do osudu světa, protože se v Praze bude konat velké setkání Severoatlantické aliance (první za bývalou železnou oponou a ve městě, kde byla zrušena Varšavská smlouva). Je hluboce přesvědčen, že může mít pozitivní přínos při tvorbě budoucího mírového řádu světa a zejména lepšího soužití všech civilizačních okruhů. „Byl-li teroristický útok na moderní civilizaci vpravdě temnou bránou do třetího tisíciletí, pak pražské setkání by mohlo být naopak světlem na cestě k jeho dobrému obsahu. A pro nás by mohlo mít ještě jeden veliký význam: pomohlo by nám uvědomit si lépe a ukázat lépe i světu, že nemyslíme jen na sebe, ale že přijímáme i svůj díl odpovědnosti za planetu Zemi a budoucnost všech, kdo na ní žijí.“

Vrátíme-li se k Havlově úvaze o potřebě pevného ukotvení státu v demokratických evropských strukturách, poukazuje na odvěkou ideu Evropy jako šíření, rozmach, neustálý růst i dobývání, které v sobě mají zakódovanou ambivalenci. Evropa byla a je šířitelem právního státu a lidských práv dle hesla: svoboda, rovnost a bratrství, ale zároveň byla prostorem pro budování zhoubných ideologií potažmo světových válek. Proto tyto dějinné události kriticky hodnotí a při vyjednávání o přidružení Česka do EU pronáší v Římě v projevu „Evropa a svět“ tato mementa. „Rád a znovu dávám k úvaze, zda není nejvyšší čas, aby Evropa spojila své sjednocování se vsutku vážným a hlubokým zamyšlením nad sebou samou, nad celým novověkým civilizačním pohybem, který vzešel kdysi z její půdy, nad základními otázkami lidského pobytu na zemi, lidského osudu, lidského štěstí i lidské naděje. Evropa má dnes nejen šanci předvést světu, jak se mnoho různorodých národů může dobře spojit do jednoho velkého nadnárodního a demokratického soustátí, ale má šanci inspirovat ostatní svět i jinak: na vlastním příkladu předvést, že lze žít na této Zemi dobře, i když důraz na takové hodnoty, jako je krása země či domu, blízkost druhému a ohled k těm, kteří tu budou, až my odejdeme do říše stínů, převáží nad důrazem na tvorbu zisku či růst hrubého domácího produktu. Skutečně: leccos nasvědčuje tomu, že přichází okamžik, kdy by se měla Evropa konečně vzdát pocitu, že je povinna sebe samu exportovat do celého světa, a nahradit ho úmyslem skromnějším, ale náročnějším: začít s nápravou světa u sebe - a to i s rizikem, že

nikdo nebude takový příklad následovat. Někdo ale začít musí! Což i to není imperativ, vypracovaný a rozvíjený evropskou filozofií?⁶⁷ Tato otázka zůstává stále otevřenou, ale – Pánbůh zaplat' – za její promýšlení...

3.13. Novoroční projev č. 13 (1. ledna 2003)

Psaní posledního novoročního prezidentského projevu se neslo v duchu bilance. První bilanční úvaha je nabíledni – novoroční projev byl pronesen přesně deset let od vzniku samostatné České republiky. Václav Havel se zde zamýšlí nad hlavními důvody jejího vzniku. Všimá si, že otázka česko-slovenského soužití byla po celou dobu totality upozaděna a celé generace vyrůstaly v domnění, že slovenská národní suverenita je pouze technickou otázkou – tzn. lepšího přerozdělení kompetencí v rámci federace. Nakonec se tak nestalo a došlo k rozdělení státu. Sice pokojnou cestou, za to s podivnou pachutí. Kritik tehdejších poměrů a bytostný „čechoslovák“ Karel Kryl (1944 – 1994) k tomu ve svém politickém komentáři *Mimochodem...*⁶⁸ z roku 1992 poznamenává: „Nad rozbitým džbánem federálního mlíčka pláčou jiní. Jakkoli to nám Čechům, Moravanům a Slezanům nevoní, je slovenská nezávislost vkotvena už v první federální ústavě. Je hloupostí představenstva slovenské části dosud existujícího státu, má-li za nutné proklamovat fakta, de iure pravoplatná už před dvaceti a více lety. A to ještě tak, jak k tomu došlo: tedy veřejným bolševickým způsobem, demokratické zvyklosti odporujícím od A do Z – a vypočítaným na přežívající a bezmála vrozenou občanskou neodvahu ‚chlupců u koryta‘...A ještě nad nouzí pláčeme. Zvolili jsme si ji. Dědičným brbláním, spojeným s nečinem. Volebním aktem, vedeným touhou po silné ruce, touhou po tom, aby nám někdo odebral zodpovědnost za sebe samy. Zvolili jsme si heslo ‚Peníze nesmrdí‘. Zbývá otázka, jsme-li na prodej.“ Mistrně tak pojmenovává to, co Havel nazývá pachutí, tedy rozdělení státu bez možnosti patnácti milionů obyvatel se k této dějinné události vyjádřit. Dochází nicméně k myšlenkovému posunu (nic jiného nezbyvá), a má za to, že ačkoliv byl rozpad federace rozpačitý, s odstupem času je dobře, že k tomu došlo.

---

⁶⁷ HAVEL, Václav. „Evropa a svět“ (online). Dostupné z: http://archive.vaclavhavel-library.org/viewHavelWork_event.php?eventYear=2002&eventType=ev0043&page=3

⁶⁸ KRYL, Karel. *Země Lhostejnost*. Praha: Torst, 2012. s. 71 – 72.

„Většina národů musí zřejmě aspoň na chvíli zakusit plnou vlastní státnost, aby pak mohla dobře spolupracovat s jinými.“

V poslední bilanční úvaze se sluší připomenout, co dobrého se v České republice od jejího založení povedlo, protože lidé rychle zapomínají. Jako první uvádí fakt, že nás svět chápe jako důvěryhodnou a respektovanou evropskou demokracii (na tom má Havel hlavní podíl), která je členem mnoha důležitých mezinárodních organizací; a má renomé, vyznačující se značnou vnitřní stabilitou i tvůrčím potenciálem svých občanů. Další dobrou skutečností je fakt, že si stát zvykl na nové svobodné uspořádání, v rámci kterého stále probíhá upevňování právního řádu i kultivace mladé tržní ekonomiky, což se daří tu lépe, onde se špatnými průvodními jevy – prorůstání korupce a organizovaného zločinu do struktur veřejné správy, politiky i ekonomiky.

Nejpodstatnější je podle Havla skutečnost, že dorůstají nové generace lidí, kteří své myšlení probouzely přirozeně, ve svobodné zemi. (Srov. J. Stránský, kap. 3.9.). Bylo by podle něj více než žádoucí, kdyby jejich vstup do veřejného prostoru prostřednictvím svých aktivit nebo povolání vedl k tomu, „že se budeme stále věcněji, důkladněji a bez předsudků zabývat vlastní minulostí, bez jejíž otevřené reflexe nemůžeme být dobře sami sebou, a že se budeme stále úspěšněji rozcházet s mnoha nedobrymi následky zhoubného díla, jež předchozí režim napáchal v našich duších.“ Tímto sdělením a zároveň přáním Václav Havel vyjadřuje svůj nadějný pohled do budoucnosti.

Tématem, které následuje, jsou povodně nebyvalého rozsahu a jejich souvislosti. Tento nevíтанý projev proklamovaných klimatických změn, uhodil do Česka nečekaně v odpočinkovém létě, a poukázal na několik skutečností. Především na obrovskou vlnu solidarity záchranářů a „obyčejných lidí“ (sousedů, přátel, dobrovolníků), kteří neváhali v masovém rozsahu pomoci zachraňovat lidské životy i majetek a kteří, ač vyčerpaní, odstraňovali pustošivé následky záplav. Jiní, fyzicky nezdatní nebo zaneprázdnění, posílali překvapivé sumy peněz nebo hmotné dary; a také svým bližním nabízeli možnost dočasného ubytování. Václav Havel se ještě zamýšlí nad smyslem povodní, co se týče péče o krajinu a vodní hospodářství a apeluje na politiky a podniky. „Bylo by dobré, kdyby nám tyto povodně pomohly lépe chápat, že nejsme pány světa, kosmu, zeměkoule a přírody, ale jen jejich součástmi, které by měly dobře vážit, kde jsou hranice jejich zásahů do toho, co je

obklopuje a bez čeho by nemohly vůbec být, totiž kde se služba krátkodobému a spočitatelnému prospěchu proměňuje v dlouhodobou a někdy i nenapravitelnou zkázu, jejíž neblahé důsledky už nikdy nikdo nespočítá.“ Tímto varováním souzní s environmentálním poselstvím encykliky *Caritas in Veritate*⁶⁹ o člověku jako hospodáři nikoli jako pánem nad přírodou (srov. kap. 3.10.).

Poslední úvaha, kterou Václav Havel v rámci svých novoročních projevů pronesl, se týká samé podstaty aspektů prezidentství, totiž ideje českého státu. Na okraj poznamenává, že neví, zda tato idea vůbec existuje nebo zda ji nelze pouze vyslovit. Odvolává se na názor T. G. Masaryka, který *českou* otázku pokládal za otázku *lidskou* a v této souvislosti prohlašuje: „Jsem si jist, že mnoho velkých mužů a žen naší historie různým způsobem formulovalo soubor moudrých principů vzájemného soužití, k nimž je dobré se vždy znovu vracet, které je třeba si připomínat, rozvíjet, šířit či promítat do svých životů a do své práce.“ Naším národním zájmům tedy nejvíce posloužíme, když se budeme slušně chovat k sobě navzájem, i k zemi, kterou obýváme, stejně tak k různým národům a etnikům. Neméně bychom měli nepředpojatě přemýšlet o lidském poslání, údělu a dějinách. „Kéž by tedy pokora, zájem o druhé, lidská odpovědnost, smysl pro spravedlnost a solidarita byly tím, co lze nazvat ideou českého státu.“ Výslovně tak pojmenovává základní etické kategorie.

Budiž mu ke cti, že patří mezi ty české „moudré“, k nimž se budeme pravidelně vracet. Svě pevně ukotvené názory nikomu nevnucoval, a přesto si jeho knihy či články našly tisíce příznivců včetně „pravdoláskařů“ (byl hrdý na toto pojmenování). Byl tvůrcem svého klikatého osudu a nenechal se vláčet okolnostmi. Věřil tomu, co dělá, navzdory všem a své plaché povaze. I proto ve svých novoročních projevech nejvíce apeloval na svobodu spojenou s odpovědností, na to, aby lidé byli samostatně myslící – s vlastní identitou. Dokázal sdělit to nejpodstatnější, totiž že vyznával hledání dobra, něčeho dobrého ve světě, člověku i nekonečnosti. A tím pomáhá jiným slušně a smysluplně žít...

---

⁶⁹ BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Kostelní Vydří: KNA, 2009. s. 63 - 69.

4. Význam Havlova étosu pro současné politické myšlení

Z analýzy novoročních projevů a představení Václava Havla v eticko-filozofických souvislostech (kapitola č. 2), jsme se dozvěděli to, o čem Havel přemýšlel a jak se jeho tvorba ve formě eticko-filozofických výzev přirozeně rozvíjela ve světle jeho osobních a politických zkušeností.

V závěrečné kapitole se pokusíme zhodnotit přínos Havlovy etické tematiky pro současné politické prostředí. Primárním zdrojem posouzení jsou, v návaznosti na předchozí kapitolu a jádro práce, Havlovy novoroční projevy. Pro přehlednost budeme tuto kapitolu strukturovat podle specifických okruhů, které byly zkoumány a je třeba je dále promýšlet.

4.1. Havlova etická tematika

Přemýšlení o etických aspektech v novoročních projevech Václava Havla (jako výseku jeho významného dramatického a eticko-politického díla) se stává ideovou reflexí – nadčasovým průřezem základních etických kategorií a tematik v politickém prostředí a ve společnosti. Jeho zajímavost spočívá také v tom, že se jedná o chronologickou tvorbu s pravidelnou dobou zveřejnění reagující na konkrétní politické a celospolečenské problémy v té či oné době (převratných změn, kultivace demokracie, právního státu, transformace hospodářství atd.).

4.1.1. Kritika totality

Poté, co jsme pochopili zlobnost totalitního režimu, který opovrhne a potlačuje osobní svobody lidí a především lidskou důstojnost, izoluje zemi od ostatních demokratických států nebo společností a nepřipouští jakoukoliv politickou konkurenci či nezávislou občanskou iniciativu, působí na nás Havlova poselství o důrazu na člověka, jeho identitu a svědomí, svobodu a tvořivost, jako blahodárny lék. Havel je právem považován za hlavního vůdce demokratické revoluce proti totalitě.

Svou tvorbou a nezdolnou vůlí po svobodě směřuje významným příspěvkem do celospolečenské debaty o mravních hodnotách v politice a obnovení zdevastované politické kultury. Rozměr jeho poselství se zvětšuje tím, že vedle jasně formulovaných myšlenek v dramatickém i esejistickém díle, vycházel

z neopakovatelné životní zkušenosti, nejprve kritického občana, poté vězně svědomí a vůdce sametové revoluce, a na závěr prezidenta republiky. Havel tak svým osobním příběhem pomáhá všem, kdo se nechtějí smířit se stavem společnosti v minulém režimu i dnes a nabízí možnost přijmout osobní odpovědnost na cestě k mravní obrodě společnosti navzdory technokratickému a „účetnickému“ pojetí vládnutí a pachuti ze „znormalizovaného“ systému, vyznačujícího se rozpadem hodnot a přízemním zaměřením na hmotné statky (paradoxně v centrálně řízené ekonomice, mezi jejíž „produkty“ se za všeobecného obveselení považují nedostatek toaletního papíru a fronta na banány).

4.1.2. Bezpečnost a ochrana lidských práv

Probíhající dění na Ukrajině a Putinova vize Euroasijského svazu (rozpad Sovětského svazu byl podle něj geopolitickou katastrofou 20. století) vytváří aktuální rámec pro výklad významu Havlova důrazu na pevně ukotvené společenství demokratických států, obhajujících a bojujících za základní hodnoty – svobodu, demokracii a lidská práva. Objevující se nové souvislosti (anexe Krymu jako první připojení cizího území od druhé světové války) znamená znovu promýšlet Havlovy podněty mírového soužití a dlouhodobé spolupráce v organizacích schopných čelit novým bezpečnostním hrozbám.

V čase komunistického bezpráví se stal princip důrazu na respekt a dodržování lidských práv hlavní hybnou silou disentu a odbojových skupin. Jejich zdůvodňováním, formulováním a praktickým vyžadováním se zabývala hrstka badatelů a odvážných myslitelů. Havlova jedinečná role v tomto okruhu spočívala v tom, že se ochranou lidských práv zabýval jako spisovatel; jako člověk, který ji soustavně akcentoval, vyžadoval a pomáhal tak jiným nespravedlivě pronásledovaným a stíhaným; jako člověk, který byl sám perzekvovaný zvlášť režimu; a konečně jako prezident, který se o ochranu lidských práv zasazoval doma i v zahraničí.

4.1.3. Psaní jako inspirace

O kořenech Havlova myšlení se dozvídáme z jeho mnohovrstevnatého díla – dramatické a esejistické tvorby – odbojné literatury plné kritiky absurdních situací a kreatur z doby „znuděného bezčasu“, jakož i významných mravních výzev občanského a politického života. Specificky popisuje hrdinu - obyčejného člověka,

hájícího svou identitu, který statečně čelí zavedeným, svázaným a byrokratickým společenským strukturám. Nenásilně tak čtenáři nastavuje zrcadlo v podobě mravního poselství i podstatných životních otázek, a vyzývá k věrnosti vůči sobě samému. Nemluvě o vybroušeném stylu textů a smyslu pro humor.

Václav Havel nevytvořil ucelené filozofické myšlení jako slavní etikové a filozofové, jeho význam z tohoto hlediska spočívá spíše v naléhavém tázání po mravních hodnotách člověka; po jeho smysluplném životním naplnění; po věcech, které ho přesahují; a po povaze kultury a politiky. Praktická politika se zdá být každodenním přetahováním se a uměním možného, Havel nabízí odstup od krátkodobých řešení přesvědčených, od upachtěných kompromisů, a ukazuje cestu tázání, na které stojí za to hledat a rozvíjet odpovědi.

Na Havlovo pojetí nepolitické politiky nelze nahlížet pouze jako na politologické téma, nýbrž spíše jako na zdůraznění významu mravního vědomí a duchovního potenciálu v kultivaci občanského a politického rozměru společnosti. Havel v politické práci zastával dlouhodobé vize, které se skrze jeho tvorbu a občanské postoje jeví jako zdroj eticko-politické inspirace.

4.1.4. Lidská identita a svoboda jako odpovědná služba

V dnešní době lidé často říkají, že nemá smysl se v politice občansky angažovat, protože nelze dosáhnout zásadních změn. To je hluboký omyl a životní příběh Václava Havla je hlavním argumentem, že svoboda je hodna našeho úsilí za ni bojovat a riskovat ztráty. Možnost aktivní spoluzodpovědnosti dává zakusit pocity autentického a smysluplného života oproti konformitě a zahlcení ve víru konzumu a každodenního obstarávání čili života povrchního, vyznačujícího se neschopností být sám sebou (a stát se tak snadno manipulovatelným člověkem). Jde tedy o osobní odvalu a zároveň vytrvalost, protože zdánlivé neúspěchy se v budoucnosti mohou projevit jako vyžralá rozhodnutí a oceněnihodná jednání.

Havel téma participace občanů na rozhodování o věcech veřejných akcentuje jako nutnost (a podmínku rozvoje občanské společnosti), a vychází tak z vlastní zkušenosti potlačování občanských svobod autoritářským režimem. Být aktivním občanem pro něj bylo prvořadým politickým, ale zejména lidským úkolem.

4.1.5. Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí

Tato vlajkové a volební heslo sametové revoluce není pouhým povrchním, jalovým zvoláním (jak ho většinou vidí posměváčci, cynici nebo technologové moci). Není ani naivním provoláním ve smyslu bezbřehé fantasmagorie snů odtržených od reality, jde o vsutku hlubokou myšlenku vycházející z časem prověřených tradic filozofické a náboženské kultury. Pravda i láska má sílu měnit politiku k lepšímu.

Někteří říkají: každý má přece tu svou pravdu. Havlova ústřední myšlenka vyjadřuje však svou podstatu nikoliv ve smyslu - být majitelem pravdy, nýbrž v duchu - být jí zavázán, usilovat o ni, hledat ji.

Život v pravdě podle Havla znamená cokoli, čím se člověk, skupina lidí mající stejné cíle vzbouří proti své manipulaci: od rockového koncertu až po studentskou stávku...

S vítězstvím lásky je to podobné, a protože jde o křehké, slovy těžko zachytitelné a duši obohacující téma, její podstatu se pokusíme načrtnout (krom pojednání v kapitole 2.2.) prostřednictvím níže uvedených citátů:

***

♥ *Nyní trvá víra, naděje, láska, tato trojice. Ale největší z nich je láska.*

(1Kor 13,13)

♥ *Láska je silná jako smrt. (Pís 8,6)*

♥ *Bůh je láska; kdo zůstává v lásce, zůstává v Bohu a Bůh zůstává v něm.*

(1Jan 4,16)

♥ *Láska je stav duše. (Karel Kryl)*

♥ *Láska je jedním ze dvou aspektů lidské existence, tj. toho, co označujeme slovem transcendence, tedy překračovat sebe sama. (V. E. Frankl)*

♥ *Láska a soucit jsou morálním základem světového míru. (Dalajláma)*

***

4.1.6. Svědomí a život v pravdě

Havlův apel na autonomní svědomí a život v pravdě je ústředním a výchozím bodem pro všechny lidi dobré vůle na cestě za poznáním a zakoušením smysluplnosti života. Není jiné cesty než začít u sebe sama, a naslouchat nejnítěrnějšímu hlasu v souladu se svou vnitřní svobodou a poučeným, nezávislým rozumem.

V roce 1990 při projevu v rámci prvního setkání s papežem Janem Pavlem II. na Pražském hradě Havel pronáší tato vše vypovídající slova: „Vaše Svatosti, v jedné své básni se tážete: ‚Což mohou dějiny téct proti proudu svědomí?‘ Je zřejmé, co jste tímto zvoláním mínil: že natrvalo proti proudu svědomí dějiny téct nemohou. Měl jste pravdu a spolu s Vámi měli pravdu všichni, kdo neztráceli naději. V naší zemi - tak jako i v zemích mnoha našich sousedů a bratrů - tekly dějiny dlouho proti proudu svědomí. Nemohly však proti němu téct natrvalo. Proto mám dnes tu velkou čest, že Vás mohu uvítat v tomto prastarém sídle českých králů a později československých prezidentů.“ A tento projev uzavírá radostným zvoláním „Dějiny v naší zemi přestaly téct proti proudu svědomí. Nedopust'me, aby proti němu - ať už pod jakýmkoli praporem - znovu tekly.“⁷⁰

4.1.7. Naděje

Žijeme v soutěživé a soupeřivé době, která si potrpí na jednoznačné vítěze, výsledky ve formě „jasných čísel“, účelovosti jednání a důrazu na užitek. Otázky typu: Co z toho budu mít (já nebo moje strana)? Případně: Kolik nebo co z toho kápne? Jako by byly hlavním hybatelem motivace některých lidí a politických uskupení. Oproti tomuto vzorku společnosti žijí lidé, pamatující na morální obsah skutečností. V očích těch prvních jsou často ti druzí pouze trapnými snílky či podivíny. A Václav Havel začasté jejich symbolem.

Jenže on a jemu podobní, někdy posměšně nazývaní „pravdoláskaři“, navzdory určité osamocenosti, zde pevně stojí a nemohou jinak, než v souladu s lidskostí, tvořit a bránit etické hodnoty a ušlechtilé cíle. Pro lidi s otevřenou myslí Havel ztělesňuje následováníhodný příklad i v dnešní době. Potěšením budiž, že v každé době se rodí a zrají tito „hledající“ lidé, kteří jsou nadějí do budoucna.

---

⁷⁰ Projev prezidenta ČSFR Václava Havla na setkání papeže Jana Pavla II. s představiteli kultury. Dostupné z: http://archive.vaclavhavel-library.org/Functions/show_html.php?id=157125

*Byla jich hrstka
zrovna jak zrní v hlině
spravedlivých a milosrdných
a touto setbou se obrozovala zem.
Vždycky tomu tak bylo.
Vždycky tomu tak bude.*

Zdroj: Převzato z básnické skladby Jana Zahradníčka (1905 – 1960) Znamení moci (50. léta 20. století, poprvé vydáno v roce 1968).

4.2. Shrnutí a spění

V závěrečné kapitole jsme pojednali o tom, jak Václav Havel ve svých novoročních projevech pronikavě hodnotí nešvary bývalého režimu i dnešní společnosti a vztahy mezi lidmi v osobní i politické rovině. V těchto hodnoceních se zrcadlí doba absurdních situací nesvobody či pseudodemokratických politických šarvátek a lidské nesvornosti, i neobyčejná síla vysloveného či podtextového mravního poselství pro život i politiku. Přímou z nich vyzařuje pro Havla tak příznačná lidská, občanská i politická angažovanost (v souladu s vědomím i svědomím) a kultivovaný, otevřený přístup k odlišnostem a k rozdílným názorům, včetně respektu k věcem nás přesahující.

Václav Havel by si zajisté přál (jak pobízel a opakoval), abychom *neztratili sami sebe* – svou lidskou důstojnost, svébytnost, nezávislý rozum a svědomí, a odpovědnost za sebe i za druhé – což je v dnešní době nové nepřehlednosti a klipovitosti naléhavá příležitost (ne-li povinnost) k hledání, promýšlení a prohlubování etických aspektů v našich životech a v politickém, potažmo společenském prostoru.

Nade vši pochybnost to není cesta přímočará, cesta nejmenšího odporu, ba dokonce je to cesta velmi klikatá; a nemáme jistotu, že dojdeme do cíle; avšak i díky Václavu Havlovi víme, že má velký smysl ji hledat, po ní kráčet; a vracet se, když z ní sejdeme.

Závěr

Má-li člověk důkladně porozumět nějakému jevu (v případě řešení diplomové práce se jedná o hodnocení etických aspektů v politice totalitního režimu i těchto dní prostřednictvím úvah v novoročních projevech Václava Havla), má se obecně za to, že je potřeba prožít tyto události (každodenní politický život v různých režimech) z vlastní zkušenosti. Autorovi předmětných novoročních projevů se takového hlubokého „porozumění“ z mnoha úhlů pohledu dostalo.

Cožpak ale my lidé mladšího věku nemáme možnosti k vhledu do podstaty občanské a politické etiky doby minulé též? Proč často slyšíme: Co vy o tom víte? Vždyť když režim padl, byli jste dětmi...Co nám chcete vykládat?

Uspokojivá odpověď na tyto nepohodlné otázky neexistuje, obzvláště týkají-li se prožitého bezpráví a krutého zacházení na vlastní kůži. Ale přesto má smysl usilovat o nahlédnutí (do absurdní minulosti), ať už prostřednictvím vyprávění a zaujetí rodičů, učitelů, přátel a významných svědků doby nebo díky knihám, umění, filmu, dokumentárním pořadům, médiím, náboženským společenstvím, a projektům občanských sdružení. Pokud o to člověk stojí, téměř v každé rodině či širším kruhu se setká s odkazem na menší či větší formu nespravedlnosti (nemožnost rozvíjet tvůrčí, duchovní a intelektuální potenciál, nemožnost volně cestovat, povinnost pracovat, zchudnutí díky měnové reformě, zabírání majetku, sledování, věznění, mučení, vraždy a mnoho dalšího).

Výjimečnou příležitost nahlédnout tyto nesdělitelné zkušenosti (pro občanskou a politickou etiku ovšem zkoumáníhodné) nabízí Václav Havel. Autor inspirativní literární a esejistické tvorby i muž praktické (žité) filozofie. Svě přesně formulované myšlenky (s nezaměnitelným dramatickým espretem až uměleckou licencí) a pevně ukotvené názory nikomu nevnucoval, a přesto si jeho knihy či články našly tisíce příznivců a „pravdoláskařů“. Věřil tomu, co dělá a k čemu se vztahuje jeho počínání, navzdory ne vždy příznivým okolnostem a pochopení, navzdory své plaché povaze. I proto ve svých novoročních projevech zdůrazňuje maximy - být a zůstat sám sebou se vším, co k člověku patří (zachovávat tak svou svébytnost, důstojnost a odpovědnost), a být člověkem samostatně myslícím – s vlastním rozumem a poučeným svědomím.

Diplomová práce si kladla za cíl odpovědět na tyto otázky: Je možné nalézt v díle Václava Havla - v jeho novoročních projevech - stále živou eticko-občanskou/politickou výzvu k úvahám o tématech, která jsou klíčová pro naši společnost a která vyžadují poučené a odpovědné jednání vycházející z mravní celistvosti člověka? A do jaké míry máme chápat Havlovy myslitelské a politické hodnotící úvahy za kompas ukazující směr jednání a upozorňující na hodnoty, znovu tak potřebné a aktuální?

Jako studentka humanitního oboru, jsem poznala velmi zajímavé osobnosti z řad vyučujících i studentů. Přednášky a semináře mě nesmírně obohatily - dozvěděla jsem se spoustu nových poznatků i dojemných příběhů. Velmi si cením příležitosti, být u toho, když své zkušenosti a znalosti předávají lidé, kteří neměli možnost se za bývalého režimu plně a svobodně rozvíjet, jak v soukromí, tak na akademické půdě. Jejich vyprávění a výklad včetně odkazů na velmi zajímavou a podnětnou literaturu, mě (věřím) o krůček posunuly k větší vnímavosti (a snad) i kulturnosti, jíž si cením. A právě proto, že se mi dostalo této příležitosti svobodně se rozvíjet a kultivovat, považuji za povinnost upozorňovat na příběhy a myšlenky, které by neměly být zapomenuty.

Předložená diplomová práce pojednává o dosud nezpracovaném tématu (dle informací z repozitářů závěrečných prací humanitních fakult). Specificky jde o zkoumání etických myšlenek v prezidentských novoročních projevech. Jejich zajímavost spočívá v tom, že se jedná o chronologicky seřazenou tvorbu s pravidelnou dobou zveřejnění a reagující na konkrétní politické a celospolečenské problémy v té či oné době (převratných změn, kultivace demokracie, právního státu, transformace hospodářství atd.).

Tím, že systematicky uvažujeme nad klíčovými etickými principy v politice v nových souvislostech, máme naději, že absurdita komunistického zřízení nebude relativizována a umenšována, ačkoli vyjádření některých politiků tomu nenasvědčuje (např. nedávné vyjádření komunistické poslankyně Marty Semelové, která sovětskou okupaci v roce 1968 považuje za internacionální pomoc a politické vězně přirovnává k „obyčejným kriminálíkům“). Znevažování těchto křiklavě lidsky a systémově nespravedlivých činů je z hlediska budoucího vývoje fungování společnosti nebezpečné – mohli bychom se dočkat toho, že většinová společnost přestane věřit v demokracii a začne se obracet k samozvaným politickým „spasitelům“ a k vládám

tvrdé ruky, které se tu a tam derou k moci. Demokraticky a eticky uvědomělí lidé by měli analyzovat, připomínat a následovat ideje a postoje disentu, odboje a bojovníků proti totalitě za svobodu a demokracii nebo (a to je příznačné pro současnost) protestovat proti demagogickým smyšlenkám některých politiků, stran a hnutí. Jak dnes a denně vidíme (v místním i celosvětovém měřítku), o demokracii je třeba pečovat, a na světě není nikdo jiný než my, kdo by tak mohl činit. Jde tedy především o Havlem tak akcentovanou cestu osobní odpovědnosti a společenské spoluodpovědnosti, která se může plně rozvinout ve svobodě. Tato odpovědnost dává smysl lidskému počínání, který lidé čím dál více ztrácejí (mj. množí se návštěvy psychiatrických ordinací). Přesvědčení, že člověk má svůj život vést, nenechat se vláčet okolnostmi a být tak tvůrcem svého osudu, pramení z oblasti vyzrálé mravní autonomie člověka, která je možná za předpokladu prohlubování lidského nitra za kulturními a duchovními hodnotami. Hodnoty je třeba hájit a nikoliv se za ně stydět. Tím, že budou lidé takto přemýšlet, mohou nazírat a kultivovat své vnitřní postoje a posléze i praktické kroky v celospolečenské rovině. Václav Havel se pozastavuje nad častou nechtí konzumního člověka obětovat alespoň něco ze svých materiálních statků ve prospěch vlastní duchovní a mravní integrity a především formuluje možná východiska pro ty, kdo se nechtějí smířit se současným stavem politické kultury – nabízí jim možnost přijmout osobní odpovědnost za sebe i své okolí, opírajíce se o svůj osobní příběh, literární tvorbu a politické zkušenosti.

Výsledkem diplomové práce je vymezení eticko-politické tematizace v novoročních projevech Václava Havla včetně výkladu jejich povahy, ve snaze nalézt v nich příležitosti k odpovědnému jednání. Zásadním mementem pro současné politické myšlení je uvědomění, že změna postojů spojená s osobní odvahou, odpovědností a občanskou angažovaností umožňuje lidem dospět k vyzrálější politické kultuře, ve které je hlavní důraz kladen na význam mravního vědomí, duchovní hodnoty, lidskou solidaritu, kulturu a umění, vědu a vzdělávání. V tom je hlavní přínos myšlenek Václava Havla v novoročních projevech, které představují závažný příspěvek do eticko-politické diskuze a překračují horizont současnosti.

Seznam použitých zkratk

Seznam biblických zkratk

Starý Zákon

Pís 8,6

Píseň písní

Nový Zákon

1Kor 13,6

1. Korintským

1Kor 13,13

1. Korintským

1Jan 4,16

1. list Janův

.

Seznam literatury

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994. 292 s. ISBN 80-711-3111-3

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3.vyd. Praha: Rezek, 2009. 291 s. ISBN 978-80-86027-29-6

BALABÁN, Milan. *Víra (u) Václava Havla: noetický sestřih Havlových Dopisů Olze*. 2. opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 2009. 58 s. Oikúmené, sv. 8. ISBN 978-807-2984-121

BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate: Láska v pravdě : encyklika o integrálním lidském rozvoji v lásce a v pravdě*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. 109 s. ISBN 978-80-7195-414-9

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. 2. vyd. Praha: Zvon, 1991. 1007 s. ISBN 80-7113-009-5

BOURDIEU, Pierre. *O televizi*. V nakl. Doplněk 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002, 103 s. ISBN 80-723-9122-4

BUBER, Martin. *Já a ty*. Vyd. 3., v Kalichu 1. Praha: Kalich, 2005, 164 s. Kairos (Kalich), sv. 2. ISBN 80-701-7020-4

Čtení o Václavu Havlovi: autor ve světle literární kritiky. Vyd. 1. Praha: Institut pro studium literatury, 2013, 192 s. Antologie, 1. ISBN 978-808-7899-007

HALÍK, Tomáš. *Ptal jsem se cest. Rozhovor s Janem Jandourkem*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2001. 287 s. ISBN 80-717-8573-3

HALÍK, Tomáš. *Smířená různost. Rozhovor s Tomaszem Dostatnim*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 211 s., ISBN 978-807-3678-609

HALÍK, Tomáš. *Stromu zbývá naděje: krize jako šance*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 233 s. ISBN 978-807-1069-898.

GRUNTORÁD, Jiří. *Informace o Chartě 77, 1978-1990: článková bibliografie*. 1. vyd. Brno: Libri prohibiti, 1998. 628 s. ISBN 80-723-9006-6

HAVEL, Ivan M. *Dopisy od Olgy*. Vyd. 2. Editor Jan Heller, Martin C. Putna. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011, 510 s. Edice Knihovny Václava Havla, sv. 2. ISBN 978-808-7490-051.

HAVEL, Václav. *Dálkový výslech. Rozhovor s Karlem Hvižd'alou*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-702-3042-8

HAVEL, Václav. *Dopisy Olze, červen 1979 - září 1982*. Vyd. 1. Praha: Atlantis, 1983. 395 s. ISBN 80-710-8009-8

HAVEL, Václav. *Evropa jako úkol: výběr z projevů 1990-2009*. Vyd. 2., dopl., V Knihovně Václava Havla 1. Praha: Knihovna Václava Havla, c2012, 185 s. ISBN 978-80-87490-09-9

HAVEL, Václav. *Hry 3*. V tomto uspořádání vyd. 1. Brno: Větrné mlýny, 2011. ISBN 978-807-4430-38

HAVEL, Václav. *Letní přemítání*. 1. vyd. Praha: Odeon. ISBN 80-207-0330-6

HAVEL, Václav. *Moc bezmocných a jiné eseje*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2012. 330 s. ISBN 978-80-87490-13-6

HAVEL, Václav. *Prosím stručně. Rozhovor s Karlem Hvižd'adou*. Praha: Gallery, 2006. s. 254. ISBN 978-80-7258-438-3

HAVEL, Václav. *Zahradní slavnost*. Praha: Národní divadlo, 2013. 155 s., 16 s. ISBN 978-80-7258-438-3

HEJDÁNEK, Ladislav. *Havel je uhlík: filosof a politická odpovědnost*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009. 108 s. Sešity (Knihovna Václava Havla). ISBN 978-80-903518-7-5

HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Cesty českého katolického samizdatu 80. let*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009. 217 s. Moderní dějiny. ISBN 978-807-0219-836

Charta 77: 1977-1989 : od morální k demokratické revoluci : dokumentace. 1. vyd. Editor Vilém Prečan. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury, 1990. Acta creations;. ISBN 80-900-4221-X

JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2003, 223 s. ISBN 80-725-4329-6

KABÁT, Jindřich. *Psychologie komunismu*. Vyd. 1. Praha: Práh, 2011. 470 s. ISBN 978-80-7252-347-4

KAISER, Daniel. *Disident: Václav Havel 1936-1989*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 276 s. ISBN 978-807-4320-125

KOHÁK, Erazim. *Svoboda. Svědomí. Soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 216 s. Studijní texty, sv. 33. ISBN 80-864-2935-0

KOSATÍK, Pavel. *Česká inteligence: [od Jaroslava Golla po Magora]*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2011. 382 s. ISBN 80-204-2373-7

KRYL, Karel. *Země Lhostejnost*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2012. 170 s. ISBN 978-807-2154-289

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Mít pro co žít*. Vyd. 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. 134 s. ISBN 978-80-7195-404-0

MACHOVEC, Milan. *Smysl lidské existence*. 4. vyd. Praha: Akropolis, 2008. ISBN 978-807-3041-038

MILFAIT, René. *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*. 1. vyd. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2012. 539 s. ISBN 978-80-86057-78-1

OTÁHAL, Milan. *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1999. 162 p. ISBN 80-723-9050-3

PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. 3., opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 2007, 135 s. Oikóúmené (OIKOYMENH). ISBN 978-807-2982-752

PITHART, Petr. *Devětaosmdesátý: vzpomínky a přemýšlení : krédo*. Vyd. 2. Praha: Academia, 2009. 284 s. Spisy Petra Pitharta, Sv. 2. ISBN 978-802-0018-175

PITHART, Petr. *Obrana politiky*. Vyd. 2. Praha: Academia, 2005. 266 p. ISBN 978-802-0013-286

PUTNA, Martin C. *Václav Havel: duchovní portrét v rámu české kultury 20. století*. Dotisk 2. vyd. Knihovna Václava Havla, 2012, 383 s. Edice Knihovny Václava Havla, sv. 3. ISBN 978-808-7490-082.

Příležitostný portrét Václava Havla. Vyd. 1. Editorka Anna Freimannová. Praha: Knihovna Václava Havla, 2013, 375 s. ISBN 978-80-87490-16-7

SOKOL, Jan. *Etika a život: pokus o praktickou filosofii*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010. 239 s. ISBN 978-807-4290-633

SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 6. rozš. vyd., (Ve Vyšehradu 4.). Praha, 2010, 363 s. Moderní myšlení. ISBN 978-807-4290-565

SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo: esej o společnosti a jejích institucích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 291 s. ISBN 978-807-3800-666

SOUSEDÍK, Stanislav. *Svoboda a lidská práva: jejich přirozenoprávní základ : esej*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010. 131 s. Moderní myšlení. ISBN 978-807-4290-367

STRÁNSKÝ, Jiří. *Komunismus po česku*. Vyd. 2. Praha: Respekt, 2008, 37 s. Respekt. ISBN 978-809-0376-687

SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Vyd. 2. Praha: Prostor, 2009, 507 s. Edice Obzor, sv. 76. ISBN 80-726-0219-5

SUK, Jiří. *Politika jako absurdní drama: Václav Havel v letech 1975-1989*. Vyd. 1. Litomyšl: Paseka, 2013. 447 s. ISBN 978-80-7432-302-7

SUTOR, Bernhard H. *Politická etika*. Vyd. 1. Praha: [Institut pro středoevropskou kulturu a politiku], 1996. 391 s. Oikóúmené. ISBN 80-860-0517-8

TROJAN, Jakub S. *Etické vztahy v ekonomice*. Praha: OIKOYMENH, 2012. 215 s. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 978-80-7298-480-0

VRÁNA, Karel; HAVEL, Václav. *Poslání a pokušení slova: dvě eseje*. 1. vyd. v tomto uspořádání. Svitavy: Trinitas, 2009, 84 s. sv. č. 194. ISBN 978-808-6885-476

ŽÁK, Jiří. *Hovory s V. H.: autentické svědectví o divadle, o kultuře, o letech šedesátých*. Praha: XYZ, 2012. 254 s. ISBN 978-80-7388-634-9

***

Novoroční projevy prezidenta Václava Havla, dostupné z Archivu Pražského hradu:
<<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/index.html>>

Elektronické zdroje:

Archiv Pražského hradu

Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/>>

AUC Theologica - Acta Universitatis Carolinae

Dostupné z: <<http://www.theologica.cz/>>

Časopis Respekt

Dostupné z: <<http://www.respekt.cz>>

Deník Lidové noviny

Dostupné z: <<http://ww.lidovky.cz:>>

Forum 2000

Dostupné z: <<http://www.forum2000.cz>>

Knihovna Václava Havla

Dostupné z: <<http://www.vaclavhavel-library.org>>

Nadace Dagmar a Václava Havlových VIZE 97

Dostupné z: <<http://www.vize.cz>>

Výbor dobré vůle - Nadace Olgy Havlové

Dostupné z: <http://www.vdv.cz/uvod/>

Webové stránky prof. Jana Sokola

Dostupné z: <<http://www.jansokol.cz>>

Webové stránky prof. Tomáše Halíka

Dostupné z: <<http://www.halik.cz>>